

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOI
NSV LIIDU AJALOO KATEEDER

=====

REVOLUTSIONILISED SÜNDMUSED
VÕRUMAAL

AASTAIL 1905 - 1907

Diplomitöö

Elvi Liim

Juhendaja
ajalooteaduste doktor
H. Moosberg

*TRÜ NSV Liidu
ajal. kat.n. 1322.*

Tartu 1957

S I S S E J U H A T U S

Sajandite vahetusel asendus vana, monopolismi-eelne kapitalism monopolistliku kapitalismi - imperialismiga. Imperialismi iseloomustavaks jooneks on kapitalistliku süsteemi roiskumine, sotsiaalsete ja poliitiliste vastuolude teravnemine. Seda näeme ka tsaari-Venemaal. Käesoleva sajandi alguseks oli ta muutunud kõigi imperialismi vastuolude sõlmpunktiks. Venemaal põimus imperialism pärisorjuse kõige tugevamate iganditega majanduses ja poliitilises korras. Peamisteks neist igandeist olid tsaarivalitsus ja mõisnike suurmaavaldus, mis vajutasid oma pitseri kogu tolleaegsele ühiskondlik-poliitilisele elule ning tingisid tsaari-Venemaa majandusliku mahajäämise teistest kapitalistlikest suurriikidest.

Tsarismi poliitikat muutis veelgi jõhkramaks ääremaade vähem^{us}rahvuste halastamatu rõhumine, nende rahvuslike iseärasuste ja traditsioonide jalgeallatallamine.

Käesoleva sajandi algaastail toimus kõigi nende vastuolude järsk teravnemine. Selle tulemusena puhkes

1905.aastal Venemaal imperialismiajastu esimene rahvarevolutsioon. Revolutsiooni juhiks ja liikumapanevaks jõuks oli proletariaat, kelle eesotsas seisis Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei. VSDTP III kongressil 1905.aasta aprillis määrati kindlaks proletariaadi kui revolutsiooni juhi ülesanded ning töötati välja partei strateegiline plaan revolutsiooni esimeseks etapiks: liit kogu talurahvaga, kodanluse isoleerimine, võitlus kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võidu eest.¹

Kongress töötas välja ka partei revolutsioonilise marksistliku taktika ning märkis, et partei ja töölisklassi peaülesandeks on organiseerida esmalt poliitiliste ja majanduslike streikide ühendamine ning seejärel üleminek massilistelt poliitilistelt streikidelt relvastatud ülestõusule.

Innustatuna nendest juhtnööridest, koondas proletariaat enda ümber laiad talurahvahulgad. Revolutsioonilisse liikumisse tõmmati ka õppiv noorsugu ning demokraatlikult meelestatud intelligents. Revolutsioon võttis algusest peale üldrahvaliku iseloomu. NLKP Keskkomitee teesides "Esimese Vene revolutsiooni 50.aastapäeva" kohta on öeldud: "1905.-1907.aasta revolutsioon oli tõsiseks rahvahulkade poliitilise kasvatuse kooliks; see revolutsioon äratas poliitilisele elule ja

1

КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, часть 1, издание седьмое. Москва 1953, лк.80.

võitlusele miljonid töölised ja talupojad ning andis ennastsalgava revolutsioonilise võitluse kangelaslike eeskujusid, millede varal kasvasid ja milledele järgnesid mitte ainult Venemaa töörahva hulgad, vaid ka paljude teiste maailma maade töörahva hulgad".¹

Vene proletariaadi kangelasliku võitluse eeskujul elavnes ka Eesti töölisklassi, talurahva ja intelligentsi eesrindliku osa võitlus. Revolutsioon Eestis oli esimese Vene kodanlik-demokraatliku revolutsiooni lahutamatuks koostisosaks. Revolutsiooni Eestis juhtis samuti nagu Venemaalgi töölisklass. Revolutsioonist võtsid osa küllaltki laiad talurahvahulgad, õpivad noorsugu ning demokraatlik intelligents. Eesti kodanlus püüdis revolutsiooni kasutada ainult oma huvides.

Käesoleva töö ülesandeks on anda teatav ülevaade 1905.-1907.aasta revolutsioonilistest sündmustest Lõuna-Eesti ühes suuremas maakonnas - Võrumaal. Iseloomustavaks nähtuseks sellele maakonnale oli tema agraarne seisund. Tööstus oli nõrgalt arenenud. Suuremate tööstusettevõtetenähtuseks tegutsesid ainult paberivabrik Rāpinas ning laua- ja nahavabrik Võrus. Tööstusproletariaadi arv maakonnas oli selletõttu suhteliselt väike. Sellele vaatamata etendasid töölised 1905.-1907.aasta sündmustes Võrumaal küllaltki silmapaistvat osa. Eriti paistis see silma Võru linnas, kus tegutses VSDTP

¹ Esimese Vene revolutsiooni 50.aastapäev. (Teesid). Tallinn 1955, lk.3.

Ida-Liivimaa juhtiv organisatsioon - Võru grupp. Viimane pidas sidet peagu kõikide Võrumaa osadega, millest kõnelevad andmed tema liikmete aktiivse osavõtu kohta sündmustest.

Põhilise osa revolutsioonilistest väljaastumistest Võrumaal moodustasid talurahva ja mõisatöölise rahutused, mis olid suunatud nii balti-saksa mõisnike omavoli ja feodaalpärisorjusliku korra igandite kui ka tsaarivalitsuse poolt teostatava rahvusliku rõhumise vastu. Real momentidel kerkisid selles võitluses üles ka otsesed poliitilised momendid. Püstitati isegi relativastatud ülestõusu ettevalmistamise küsimus.

Käesoleva töö kirjutamisel on kasutatud põhiliste allikatena arhiividokumente. Osalt neid, mis on avaldatud venekeelsetes kogumikes "1905.-1907.aasta revolutsioon Eestis"¹ ja "1905.-1907.aasta revolutsioon Lätis"² osalt autori enda poolt Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Kesk-arhiivis (ENSV RAKA) kogutud materjale. ENSV RAKA-s on läbi töötatud Liivimaa Kubernerite kantselei, Võru I jaoskonna talurahvaasjade Komissari, Võru II jaoskonna talurahvaasjade Komissari, Võrumaakonna politseivalitsuse ja Võrumaa rahvakoolide inspektori arhiivifondis leiduvad materjalid 1905.-1907.aasta revolutsiooniliste sündmuste kohta Võrumaal. Teiseks tähtsamaks allikaks on

¹ Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов. Таллин 1955.

² Революция 1905-1907 гг. в Латвии. Документы и материалы. Рига 1956.

olnud tolleaegsed ajakirjandusmaterjalid. Teateid Võrumaa sündmustest 1905.-1907.aastal töid peamiselt töölisajalehed "Edasi", "Hommik" ja "Uudised" ning kodanlikest ajalehtedest "Postimees". Neist saadud faktid on aidanud mitmeid sündmusi konkreetsemalt analüüsida. Peale selle on kasutatud veel Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr.R.Kreutzwaldi nim. Riikliku Kirjandusmuuseumi arhiivraamatukogu käsikirjalisi materjale. Ajalooline traditsioon Võrumaa kihelkondade - Hargla, Kahkva, Kanepi, Karula, Põlva, Rõuge, Räpina, Urvaste ja Vastseliina kohta võimaldas täiendada mitmeidki lünki senises revolutsiooniliste sündmuste ahelas. Samuti on kasutatud H.Moosbergi poolt koostatud ülevaadet "1905.-1907.aasta revolutsioon Eestis"¹ ja H.Moosbergi ning M.Lõhmuse brošüüri "Talurahvaliidumine Eestis 1905.-1907.a. revolutsiooni päevil",² millest on võetud põhilised metodoloogilised näpunäited antud teema lahendamisel.

Töö koosneb kolmest peatükist ning sinna juurdelisatud kaartidest. Esimene peatükk käsitleb revolutsioonilisi sündmusi 1905.aasta kevadel ja suvel, mil põhiliselt toimusid majanduslikud streigid. Poliitilise võitluse moment oli veel nõrk. Suvekuudel streikide

¹ H.Moosberg. 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis. Tallinn 1955.

² H.Moosberg ja M.Lõhmus. Talurahvaliidumine Eestis 1905.-1907.a. revolutsiooni päevil. Tallinn 1955.

arv vähenes, kuid streikide kõrval ilmnusid uued klassivõitluse vormid. Sagenesid salajased süütamised mõisates, kasvas maal levitatavate lendlehtede arv. Tunduvalt kasvas kehvatalurahva ja maatöölise klassiteadlikkus. Teine peatükk haarab 1905.aasta sügisperioodi sündmusi, mil revolutsioon jõudis oma haripunkti. Sagenesid väljaastumised. Pärast oktoobrisündmusi kasvas eriti talurahva ja mõisatöölise poliitiline ning majanduslik võitlus. Kõikjal valdades peeti talurahvakoosolekuid, kus esinesid sageli revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid ja külaintelligentsi esindajad. Kohtadel hakati vallandama vallavalitsusi ning organiseerima oma-valitsusi. Kerkis päevakorda ka relvastatud võitluse küsimus, kuigi detsembri relvastatud ülestõusust Võrumaa töölised ja talupojad jäid eemale. Kolmas peatükk hõlmab 1905.-1907.aasta revolutsiooni taandumisperioodi. Karistussalkade tegevus 1905.aasta lõpul ja 1906.aasta algul halvab talurahva ja maatöölise massilise võitluse. Esines ainult üksikuid väljaastumisi - peamiselt telefoniliinide purustamine, mõisahoonete põletamine. Samal ajal aga tugevneb illegaalne poliitiline töö, eriti levitatavate lendlehtede näol.

Kahe esimese peatüki kohta on koostatud kaardid, kus piltlikult antakse edasi revolutsiooni areng.

I ptk.

REVOLUTSIONIILISED SÜNDMUSED 1905. AASTA KEVADEL JA SUVEL

Eesti proletariaadi jaanuari-veebruari väljaastumised, mis olid tihedas seoses Vene töölisklassi ja talurahva võitlusega, äratasid ka Eesti maaelanikkonna.

Juba veebruarikuu algul oli märgata rahutu meeleolu levikut Võrumaal. Kartuses, et rahutused ei haaraks Võrumaakonda, andis maakonnatülem korralduse kohalikele kauplustele vaateaknailt tuleriistad ära koristada, "et need vaatajate silmahimu ei ärataks, sest tulevatel päevadel olla midagi iseäralist oodata".¹ Kõigist ettevaatusabinõudest hoolimata asus elanikkond revolutsioonilise võitluse teele.

Üheks esimeseks väljaastumiseks oli Räpina pabervabriku tööliste streik 18.vebruaril. Kõik töölised katkestasid töö ning läksid ühiselt vabriku direktori juurde oma nõudmisi esitama.² Streikijate peamiseks

¹ Postimees nr.30, 7.vebruaril 1905.

² Postimees nr.40, 18.vebruaril 1905.

nõudeks oli palgasuurendamine ning elu-olustikulise külje parandamine. Arvestades ärevat olukorda, pidas direktsioon kasulikumaks teha mõningaid järeleandmisi. Nii lubati lühendada tööaega, anda prii kütet ning tööliste vallamaksu õiendamist vabrikuvallitsuse kulul.¹ Töölised jäidki direktori ettepanekutega rahule ning asusid jälle tööle.

Need saavutused, mis olid küll puht majanduslikku laadi, mõjutasid siiski sealseid mõisatöölisi. Paljudele mõisatöölistele, rentnikele jt. sai nüüd selgeks, et ühise jõuga võib nii mõndagi saavutada.

Märtsi esimesel poolel algasidki Räpina mõisa moonameeste hulgas käärimised. Arutati nõudmisi, mida esitada mõisavalitsusele.² Nõudmisi esitasid teiste mõisategi töölised, näiteks Vaabina mõisas.³ Mõisnikud jätsid aga esitatud nõudmised läbi vaatamata ning mõisatööliste soovid rahuldamata. Mitmetes mõisates mindi ka üle juba uutele võitlusvormidele, püüti jõuga sundida mõisnike järeleandmisi tegema.

5.märtsi varahommikul algas näiteks arveteõiendamine Veriora valla Ruuna mõisas. "Korruga ilmunud umbes 80 meest mõisasse ja hakanud ilma mingisuguste nõudmisteta ettepanemisteta kõiksugu vägivallategusid korda saama: kirvehoopisid sadanud vastu köögi ja aida ust, kus-

¹ Postimees nr.57, 11.märtsil 1905.

² Sealsamas.

³ Postimees nr.59, 14.märtsil 1905.

juures mitu korda lastud."¹ Samal õhtul süüdati mõisatöölise poolt mõisa rehi koos loomatoiduga, mille kustutamisele keegi mõisatöölisest ja talupoegadest tähelepanu ei osutanud. Mõisatöölised ja ka talupojad ei osanud veel antud juhul ühendada oma jõudu konkreetsete nõudmistega. Selle tulemusena ei saavutatudki mingisuguseid järeleandmisi oma olukorra parandamiseks. Analoo-gilisi väljaastumisi esines ka teistes mõisates.

Mõisatöölise ja talupoegade võitlustahe oli küll kasvanud, kuid "peaülesanne", kirjutas V.I.Lenin, "on tuua talurahvalikkumisse poliitilist teadlikkust. Talupojad saavad ähmaselt aru, mida nad vajavad, kuid ei oska oma soove ja nõudmisi siduda üldise poliitilise korraga".² Eesti revolutsioonilised sotsiaaldemokraadid mõistsid seda ja püüdsid talurahvast ning maatöölisi abistada võitluse organiseerimisel mõisnike vastu, selgitades samal ajal lendlehtedes ja vestlustes isevalituse - mõisnike ja kapitalistide vastu peetava võitluse ülesandeid. Revolutsiooniliste sotsiaaldemokraatide kõrval osutasid suurt abi Võrumaa mõisatöölisele ja talupoegadele läti töölisel, kes tegid siin revolutsioonilist selgitustööd.

Alates 1905.a. märtsist koostas Vene Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei (VSDTP) Ida-Liivimaa (Võrus) grupp rohkesti lendlehti, milledes kutsuti võitlusele

¹ Postimees nr.66, 22.märtsil 1905.

² V.I.Lenin, Teosed, 8.kd., Tallinn 1952, lk.369.

mitte ainult majanduslike nõudmiste eest, vaid selgitati mõisatöölilistele ja talupoegadele poliitilise võitluse ülesandeid: Maha isevalitsus, kapitalistid ja mõisnikud! Ärge kartke sõjaväge, sest mitte sõjaväes, vaid rahva üksmeeles on jõud - selline oli ühe maatöölilistele koostatud lendlehe põhiidee.¹

Tänu lendlehtedele ja üldisele agitatsioonile hoo-
gustus mõisatööliliste ja talupoegade liikumine veelgi
eham. Streikijate nõudmised muutusid järjekindlamateks,
streigiti vahest mitu päevagi.

Nii katkes 10.märtsi hommikul töö Vaabina mõisas. Umbes 40 mõisatöölist kogunes mõisa õuele. Ühiselt esitati nõudmised mõisnik von Samsonile. Põhiliseks nõudeks oli palgasuurendamine. Mõisnik lubas küll osaliselt esitatud nõudmised täita, kuid palus 14.märtsini aega.² Mõisatöölised jäid äraootavale seisukohale. Samal päeval, s.o. 10.märtsil alustas streiki ka 38 Veriora mõisa töölisi. Streigist kõrvalejääjatel keelati kategooriliselt mõisa loomade eest hoolitsemine.³ Peamiseks nõudeks oli samuti palgasuurendamine. Streik lõppes alles 12.märtsil kui sõlmiti uus, kõrgendatud töötasuga mõisniku ja tööliste vaheline leping.⁴

¹ Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов. Таллин 1955, lk.124.

² ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.858, l.42.

³ Sealsamas, l.36.

⁴ Sealsamas, l-d. 45, 47.

Üheks suuremaks sündmuseks 1905.aasta kevadperioodil Võrumaal oli Toolamaa mõisatööliliste ja talupoegade väljaastumine. Enne rahutuse algust levitati vallas lendlehti. Neis selgitati mitmeid küsimusi. Mõisa moonakaid kutsuti üles mitmesuguseid majanduslikke parandusi nõudma, talupoegadel soovitati makse mitte maksta. Lendlehed lõppesid üleskutsega, et kõik 13.märtsil kokku tuleksid.

Levitatud lendlehed olid ainult ajendiks, kuna kõige otsesemaks väljaastumise põhjuseks oli kahtlemata tööliste julm ja ebaõige kahtlemine Toolamaa mõisniku L.Hammeri poolt. Hammeri ja moonameeste vahel sõlmitud leping nägi küll ette, et "sulane saab suvel 30, talvel 20 kop. päevas raha palka; meester. abitööline suvel 30, talvel 20 kop., naine suvel 30, talvel 20 kop. päevas, tüdruk suvel 30, talvel 20 kop. päevas". Selles lepingus oli aga lisatud, et "päeva- ja tükitöö palk makstakse ainult siis välja, kui tööline oma töö nõnda on teinud, et mõisavalitsus sellega rahul on ja kui päeva töös mitte aega ei viideta. Iga päeva eest, mis sulane või ta naine ära viidavad, võtab mõisavalitsus 60 kop. trahvi". Tulemuseks oligi see, et töötasu Toolamaa mõisniku juures oli madalam kui üheski teises naabruses asuvas mõisas. Sellest vähesestki ta-
)

¹ Postimees nr.225, 11.oktoobril 1905.

² M.Jürisson. Punased aastad Eestis. Eesti revolutsioonilise liikumise ajaloolikud ja majanduslikud põhjused, Peterburis 1907, lk.98.

³ Sealsamas, lk.99.

sust võttis Hammer trahvide näol maha üsna suure osa. Trahvi suurus ühe puudunud päeva eest ületas sageli 3-4 kordselt tööpäeva tasu. On selge, et moonamehed vaevlesid alatistes majanduslikes raskustes. Mitmeid moonameeste poolt esitatud nõudmisi ei pannud mõisnik tähelegi. Arvatavasti lootis ta oma "paremale käele". Toolamaa mõisas elas Võru kreisiülema noorem abiline von Rieder ning Hammer oli julge, et just sellepärast "korratusi" tulla ei võiks. Kuid sündmuste areng kulges vastupidi.

Määratud tähtpäeval, s.o. 13.märtsil kogunesidki talupojad ja mõisamoonakad Leevaku kõrtsi juurde. Kõrtsihoone teisel korrusel peeti koosolek. Pärast seda tungiti mõisamajja ning süüdati mõisa kõrts põlema. Keegi kohalolijaist ei läinud ega lubatudki kustutama minna. Maha põletati ka mõisa auruveski, saekoda ja viljakuivati koos viljaga.² Mõisniku elumaja juurde jõudnud, asusid mõisatöölised ja talupojad kivide ning kaigastega aknaid ja uksi lõhkuma. Tungiti kontorisse ja mõisamaja ruumidesse. Tubades purustati ja lõhuti palju mööblit ning muid asju. Mõisnik Hammer koos perekonnaga oli sunnitud end peitma teisele korrale, kuna töölised ähvardasid neilt elu võtta. Keegi isegi tulistas revolvrüst ning kuul haavas L.Hammerit vasaku

¹ Революция 1905-1907 гг., 1к.126.

² ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.858, l.40.
Postimees nr.225, 11.oktoobril 1905.

silma kulmust. Ka kodanlikku maakonnaülema nooremat abilist von Riederit ähvardati surmaga. Raskelt sai haavata (9 haava pähe) politseikordnik Telling, kes püüdis rahulolematuid vaigistada.¹

Kui sündmuste kohale jõudis talurahvaasjade komisjar Milgard, püüdis ta ülestõusnuid rahulike ettepanekutega vaigistada. See üritus õnnestus tal, sest talupojad ja mõisatöölised oma kergeusklikkuse tõttu lasid end ära meelitada ning jõud killustada. Milgard palus (nagu ta ise kirjutas selle kohta) jaguneda gruppidesse - mõisatöölised, õlletehase töölised, auruveski töölised, mõisamaade rentnikud jne. - iga grupp eraldi ning valida siis esindajad, kes hakkaksid mõisnikuga oma olukorra parandamise kohta läbi rääkima. Selle võtte tulemusena massid rahunesidki.² Valitud saadikud asusid läbirääkimistele. 14.märtsil esitas endine mõisa metsavaht Niklaus kirjalikult mõisnikule nõudmised palga suurendamise kohta.³ Hammer oli sunnitud mõningal määral tööliste nõudmisi täitma. Nii suurendati "päevapalka 20 kop. asemel suvel 35 kop. ja talvel 30 kop.", kõik trahvid kaotati ning pühapäevatöö keelati. Mõis lubas moonakate lehmadele ka sööda muretseda.⁴ Rahvahulk jäi järeleandmistega rahule ning asus oma igapäevasele tööle.

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.858, l.41.

² Революция 1905-1907 гг., 1к.125.

³ Postimees nr.225, 11.oktoobril 1905.

⁴ Uudised nr.24, 25.märtsil 1905.

Nii Toolamaa rahutustes kui ka kõikides teistes senimainitud veebruari-märtsikuu väljaastumistes puudusid poliitilised kaotlused. Toolamaa puhul näiteks oli rahutustest osavõtjate viha suunatud eeskätt mõisnik Hammeri ja tema käsilaste vastu, kellele püüti kätte maksta. Sellepärast kahjustati ainult Hammeri varandust.¹ Maha põletati ju Toolamaa mõisa Leevaku küla kõrts, kuid kõrtsmiku kraam toodi välja. Teiselpool teed asuvat monopolipoodi aga kaitsti tule eest.²

15.märtsi hommikul jõudis Toolamaale rood soldateid. Algasid arreteerimised. Süüdistatavaid oli üle 30, neist arreteeriti 10 inimest. Üheksa süüalust mõisteti vangiroodu ja õiguste kaotamisele.³

Toolamaa rahutustel oli sündmuste edasisele käigule suur tähtsus. Lähedalasuvate mõisate omanikud hakkasid tarvitusele võtma ettevaatusabinõusid, et ära hoida rahutusi oma mõisates. Nii näiteks Rahumäe mõisa omanik otsustas igale töölise perekonnale panna 20 rubla palka aastas juurde, nõudes neilt vastutasuks sõnakuulelikkust. Räpina mõisas palgalisa ei antud, kuid kutsuti mõisasse abiks sõjaväge.⁴ Samuti toimisid kaugemate rajoonide mõisnikudki. Kategooriliselt nõudis

¹ Революция 1905-1907 гг., 1к.126.

² Postimees nr.62, 17.märtsil 1905.

³ Революция 1905-1907 гг., 1к.127.
Uudised nr.80, 14.oktoobril 1905.

⁴ Uudised nr.24, 25.märtsil 1905.

sõjaväge oma mõisasse Krabi mõisnik.¹

Mõisamoonakate ja talurahva laiade hulkade viha mõisnike vastu kasvas aga kõigele sellele vaatamata. Sa-
genesid väljaastumised. Võitluse käigus veendusid mõi-
satöölised ja talupojad, et ainult ühise, hästi orga-
niseeritud streigiga võib saavutada oma nõudmiste täit-
mise.

Märtsi keskel alustasid streiki Partsimõisa mõisa-
töölised. Streikijate nõudmised olid kategoorilised.
Alles siis, kui mõisnik von Muthel lubas rahuldada nen-
de nõudmisi, alustati jälle tööd.² Streigi ajal põlesid
mõisa metsas mõisniku puud ja hagu.³ 16.märtsil süüda-
ti Ruuna karjamõisa heinaküün,⁴ kuid streiki ei alusta-
tud.

Üsna ulatusliku ilme võttis Sõmerpalu mõisatöölis-
te streik. 15.märtsil katkestasid töö nii Sõmerpalu
mõisa kui ka tema karjamõisate töölised. Isegi viina-
vabrik seisis. Samal päeval esitasid töölised mõisnik
von Mollerile oma nõudmised, mis jäeti aga rahuldamata.
Lõpliku vastuse lubas Moller 17.märtsil anda. Streik
jätkus. Järgmisel päeval esitati nõudmised uuesti ning
märgiti, et kui neid ka seekord ei täideta, siis töö-

¹ Революция 1905-1907 гг., lk.128.

² Sealsamas, lk.127.

³ ENSV RAKR, f.337, nim.1, a.1905, sü.858, l.99.

⁴ Революция 1905-1907 гг., lk.127.

lised ei asu üldse tööle. 16.märtsi õhtul saabus Sõmerpallu talurahvaasjade komissar Kleist. Viimase nõuandel tegi mõisnik lõppude-lõpuks mõningaid järeleandmisi. Nende järeleandmistega streikijad ei nõustunud. Streik lõppes alles siis, kui mõisasse saabus pool roodu sõdureid ning arreteeriti 8 aktiivset streigist osavõtjat.¹

Samaaegselt streikisid ka Kergola mõisa töölised ning talupojad. Mõisnik von Sievers oli küll 16.märtsil suurendanud tööliste aastapalka 12 rubla võrra, kuid töölised nõudsid rohkem. Nad lootsid, et streigi abil sunnivad mõisniku tasu suurendama 51 rubla võrra aastas. Mõisatöölised katkestasid töö ning alustasidki streikimist palgasuurendamise tähe all. Nendega liitusid veel Kergola umbruskonna talupojad, kes tulid 19.märtsil mõisasse ning nõudsid maa jagamist, rendi alan- damist jne. Läbirääkimiste teel õnnestus mõisnikul nii talupoegi kui ka mõisatöölisi rahustada.²

Samuti õnnestus vaigistada Meeksi mõisa kandime- hi, kes 16.märtsil tulid vallamajja ning nõudsid 1904. aasta kogukonna maksude tagasimaksmist. Edasi teatasid nad, et talurahvas uusi makse enam ei maksa. Juhul, kui tullakse neid nõudma, võetakse ametiisikud relvadega vastu.³ Pika veenmisega suudeti tööle meelitada Taheva

¹ Революция 1905-1907 гг., lk.128.

ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.858, l-d.128,218.

² Революция 1905-1907 гг., lk.129.

³ Sealsamas, lk.130.

ENSV RAKA, f.337, niml, a.1905, sü.858, l.242.

lauavabriku töölised. Kahe töölise arreteerimisega lõppes ka Taheva mõisatööliste streik.¹

Esitatud faktidest selgub, et Võrumaa tööliste, mõisatööliste ja talupoegade liikumine 1905.aasta veebruaris-märtsis haaras küll võrdlemisi laiu masse, oli aga oma iseloomult stiihiline ja vähe organiseeritud. Talupojad ja mõisatöölised esitasid ainult majanduslike nõudmisi. Poliitilise võitluse moment puudus täielikult. Streikijad näitasid üles oma ebajärjekindlust. Enamikel juhtudel nõustuti juba väheste järeleandmistega ning lubadustega.

Ainult Moostes omandasid sündmused mõnevõrra poliitilisema värvingu, kuna talupoegade õhutamiseks oli siin VSDTP Ida-Liivimaa grupiga seotud külarätsep Kristjan Saukand. Viimase näpunäidete kohaselt koostati Mooste valla talupoegade ning rentnike nõudmised ja ettepanekud. Taluperemeeste poolt esitati järgmised nõuded parun Nolckenile:

1. Vähendada maa ostusumma protsente.
2. Ära kaotada maa-maks, kuna peremehed ei tea, kelle kätte see läheb.
3. Kvootemaa tuleb ära jaotada Mooste valla töötavate inimeste vahel.
4. Mõisnik peab müüma peremeestele alandatud hindadega puid.

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.858, l.148.
Революция 1905-1907 гг., 1к.129.

5. Mõisnik peab andma kõigi sildade ehitamiseks materjali jne.¹

Rentnikud soovisid aga:

1. Kohustuslik töö tuleb alatiseks lõpetada.
2. Iga talu taalrite arv jäägu niis suureks nagu ta oli varem ning iga taalri pealt tuleb maksta 5 rubla.

Rentnike suhtes oli see väga oluline nõue, sest mõisnikud suurendasid järk-järgult taalrite arvu ning vastavalt sellele suurenesid ka rendimäärad.

3. Mõis andku oma rentnikele tasuta puud ning haagu.
4. Rendilepingud olgu pikaajaliselt, vähemalt 12 aastat.
5. Mõis peab andma rentnikule ehitusmaterjali tasuta.
6. Mõisa karjamaad ja metsa, mis asuvad renditalu piires, on õigus rentnikul kasutada jne.²

Kuigi nõudmised olid veel väga piiratud, astusid aga maatöölised, kehvikud ja osa keskmikke oma olukorra parandamise eest välja.

Need nõudmised kavatseti 18.märtsil ühiselt mõisnik parun Nolckenile esitada. Saanud teada sellest plaanist, ruttas kohalik vallavanem mõisnikku abistama ja lasi rahutuste vältimiseks kohale kutsuda sõjaväeosa

¹ ENSV RAKA, f.337, niml, a.1905, sü.858, l.102.

² Sealsamas, l.103.

ning maakonnaülema noorema abilise.¹ K.Sauekand arreteeriti aga kohe.

Sauekandi arreteerimisest teada saades kogunesidki 19.märtsi hommikul talupojad ja ka mõisatöölised vallamaja juurde. "Lõunaks olnud 500-600 inimest" koos."Politsei manitsuse peale paljud lahkunud, 300 meest jäänud kohale".² Vallakirjutaja oli sunnitud koostama palvekirja maakonnaülema noorema abilise nimele Sauekandi vabastamiseks. Palvekirjale kirjutas alla 81 inimest. Seejärel hakati vallamaja juurest mõisa poole minema. Vallavanem jooksis aga üle põldude mõisa, et teatada lähenevast rahvahulgast. Mõisa poole mineval "rahval olivad nuiad ja revolvrivid käes ja ta laulis mässulisi laulusid nagu näiteks

"Saksad surevad, mõisad põlevad,
metsad ja põllud on meie oma".³

Mõisa väraval peatasid soldatid rahvahulga. Valiti saadikud, kes esitasid parun Nolckenile oma majanduslikud nõudmised ning nõudsid Sauekandi vabastamist. Nõudmistele lisati ähvardused mõisa maha põletamise kohta. Mõisnik muidugi keeldus nõudmisi rahuldamast. Maakonnaülema noorem abiline, ohvitser ja ka vallavanem palusid rahvahulka laiali minna. Kuna nõudmised olid kategoorilised -

¹ Революция 1905-1907 гг., 1к.131.

² Postimees nr.67, 23.märtsil 1905.

³ Postimees nr.282, 22.detsembril 1905.

vabastada viivitamatult Sauekand jne. - ei läinud rahvahulk laiali. Siis avasid sõdurid tule rahva pih- ta, mille tulemusena sai raskesti haavata 3 inimest - Jaan Peepson, Daniel Aarna ja Joosep Geer. D.Aarna su- ri varsti.¹ Rahvas oli sunnitud laiali minema.

Järgnesid muidugi arreteerimised. Mõisniku näpu- näidete kohaselt arreteeriti 20 inimest, esmajoones nn. ässitajad - Jaan Visse, Jakob Herke² jt.

Mooste sündmused näitavad ühelt poolt, et mõisa- tööliste ja talupoegade väljaastumine oli juba suuremal määral ettevalmistatud ning toimus osavõtjate võrdle- misi kõrge teadlikkuse juures. Selleks oli kindlasti kaasa aidanud ka läti tööliste revolutsiooniline selgi- tustöö ning levitatavad lendlehed. Nii leidis veel 18. märtsi õhtul paruni teenija mõisa õuelt üleskutse - streigist kõigil osa võtta!³

Teiselt poolt juhivad need sündmused meie tähele- panu külakodanluse koostööle mõisnikega. Mooste sünd- mustes esines ju peamise reeturina vallavanem, kes püü- dis läheneda talupoegadele kui "oma mees". Samal ajal

¹ ENSV RAKA, f.337, niml. s.1905, sü.858, l.143.

² Sealsamas, l.151.

Революция 1905-1907 гг., 1к.131-133.

Postimees nr.67, 23.märtsil 1905.

Postimees nr.90, 25.aprillil 1905.

Postimees nr.282, 22.detsembril 1905.

Üudised nr.24, 25.märtsil 1905.

³ ENSV RAKA, f.337, niml. a.1905, sü.858, l.101.

aitas ta mõisnikul kaitset organiseerida.

Talurahvaliikumise kiire kasvu tõttu pidas Võru maakonnaülem vajalikuks ajutiselt suurendada kohalike urjadnike arvu 8 inimese võrra.¹

"Korratused" Toolamaal, Alatskivil ja iseäranis Mooste mõisas sundisid ka Liivimaa kuberneril talurahva poole pöörduma ja hoiatama "kuritahtliste kihutajate eest, kes maarahva usaldust ja seadusetundmatust kurjaste pruukides, rahvast kuritööde tegemisel tõukavad". Ta kutsus kõiki üles rahulikku ja ausat tööd edasi tegema. Ühtlasi loendas kuberner terve rea seaduse paragrahve, mille kohaselt karistatakse streikijaid, koosolekute korraldajaid, koosolekutest osavõtjaid jne.²

Kuivõrd vähe aega sellest üleskutsest ning hoiatusest hooliti, seda näitasid edasised sündmused. Suuremaid väljaastumisi esialgu küll ei toimunud, kuid talupojad ja mõisatöölised jätkasid nõudmiste koostamist ning nende esitamist mõisnikele. Talurahvaasjade komisarid ei julgenud neid aktsioone täielikult keelata, kuid püüdsid kõiki ettevõetavaid samme hoida "seaduse piires". Nii sõitis komissar 24.märtsil Meeksi mõisa, kus andis mõisasulastele ja rentnikele nõu läbirääkimisi rahulikus korras teostada. Nõudmised mõisnikule esitatigi seal kirjalikult. Nõuti renditingimuste parandamist jne. Samad nõudmised esitasid ka Kahkva mõisa

¹ ENSV RAKA, f.337, niml., a.1905, sü.858, l-d.165, 170.

² Sealsamas, l.222.

Uudised nr.28, 3.aprillil 1905.

rentnikud. Nõudmisi esitasid veel teistegi mõisate töölised ning talupojad.¹

Talurahvaasjade komissaride sellisesse vahendaja tegevusse suhtus eitavalt Balti aadel. Ta oli vihane, et komissarid taotlesid talupoegadele järeleandmisi. Kuid tegelikult oli see paratamatu nähtus nagu hiljem märkis üks komissaridestki.

1905.aasta märtsikuu oli mõisatöölise ja talupoegade liikumise kulminatsiooniks kevad-suveperioodil.

Talurahva võitlushoo vähenemise üheks põhjuseks oli muidugi sõjaväelise ja politseilise vägivalla tugevnemine. Samal ajal tulid esile ka uued klassivõitluse vormid. Kasvas levitatavate lendlehtede arv. VSDTP III kongressil (aprillis 1905) vastuvõetud otsuste kohaselt hakati lendlehtedes laialdaselt propageerima bolševistliku revolutsioonitaktika ja agraarprogrammi seisukohati. Lendlehtede levitamisel näitas silmapaistvat aktiivsust VSDTP Võru grupp. Lendlehti saadeti ka mõisnikele. Nii sai 4.aprillil ühe sellise Vana-Antsla mõisnik parun Ungern.²

Rohkearvuliste väljaastumiste ja streikide kohta Võrumaal 1905.aasta aprillis puuduvad üksikasjalisemad andmed, kuid on ilmne, et rahulolematuus püsis ka sellel perioodil. Üheks mainimisväärseks sündmuseks oli Linnamäe mõisatöölise ja talupoegade streik, mis algas 30.

¹ Революция 1905-1907 гг., 1к.133-134.

² ENSV RAKA, f.296, nim.1, a.1905, sü.244, l.56.

aprillil, mil 21 mõisatöölise katkestas töö. Mõisa rentnik Raudsepale esitati veelkord nõudmised - suurendada töötasu, rentnikud taotlesid samal ajal 1904.aastal sõlmitud rendilepingute tingimuste muutmist jne. Raudsepp ei nõustunud esitatud nõudmistega, kuid streigi mahasurumiseks võttis appi meelituse. Ta lubas igale töölisele aastas 5 rubla kingituseks anda, kuid streikijad olid kindlad oma nõudmistes ning Raudsepa katse nurjus. Streik lõppes alles 1.mail kui arreteeriti "peasüüdlased" Hindrik Lakhovitš ja Jüri Palo, 2.mail arreteeriti veel Eduard Treial ja Jaan Kapp.¹

Maikuus on teada mitmed mõisatööliste ja talupoegade rahutused.

11.mail streikisid Boose karjamõisa töölised Vana-Antslas. Alles siis asuti tööle kui arreteeriti kaks peamist agitaatorit-talupoega Adam Pruuli ja Mihkel Ainas.² 16.mail jätsid Kõrgepalu mõisa moonamehed töö seisma ning alustasid streiki. Peamiseks nõudeks oli olukorra parandamine. Streiki kiirendavaks põhjuseks oli lepingutingimuste murdmine mõisavalitsuse poolt. Mõis andis moonameestele linamaaks teise põllutuki kui varem oli lubatud. Sellepärast moonamehed nõudsidki eelkõige selle linamaa saamist, mis lepingus oli ette nähtud. Peale selle nõuti päevapalga tõstmist vähemalt

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.858, 1-d. 291-293, 296.

² Sealsamas, l.304.
Революция 1905-1907 гг., 1к.241.

viie kopika võrra, poolt vakamaad ristikheinamaad, elumajade parandamist ja inimlikku kohtlemist.¹ Streik lõpetati aga siis kui mõisa saabus Võrust urjadnikke. Peasüüdlaseks streigi puhkemisel arvati olevat sama mõisa tööline Jaan Kobakene, kes arreteeriti. Hiljem ta küll vabastati. Kobakese arreteerimisega püüti maha suruda ja vältida edasisi väljaastumisi. Nimelt, Vana-Roosa mõisas (5 versta Kõrgepalu mõisast), kus oli ligi 20 töolist, kavatseti ka streikida. Streiki ei alustatud enne, kui oodati ära, kuidas lõpeb Kõrgepalu mõisatöölise streik ning millise karistuse saavad streigist osavõtjad.²

J.Kobakese arreteerimine ja urjadnike saabumine avaldas kindlasti pidurdavat mõju naabrusesolevaile mõisatöölistele, kogu kavatsetud sündmuste käigule.

Maikuu väljaastumistes võib näha juba üksikuid otseselt poliitilisi momente. Kohati esines nõudmisi isevalitsuse kaotamise kohta. 14.mai varahommikul leiti näiteks Võru linna turuplatsilt puu otsa tõmmatuna punane lipp, mille ühele küljele oli kirjutatud "Maha keiser" ja teisele "Elagu vabariik".³ Ilmselt olid need loosungid määratud hommikul turule tulevatele talumeestele.

¹ Uudised nr.40, 24.mail 1905.

² Sealsamas.
ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905, sü.7^V, l.475.
Sealsamas, niml, a.1905, sü.244, l-d.10, 12.
Sealsamas, f.337, nim.1, a.1905, sü.858, l-d.311,313.

³ Революция 1905-1907 гг., 1к.242.

Uudised nr.29, 20.mail 1905.

1905.aasta suvel suuremaid talurahva rahutusi Võrumaal ei toimunud, kuid masside meelepahast valitseva korra, eriti aga just mõisnike vastu, kõnelesid mitmed üksikud kallaletungid mõisatele. Nii põletati 10.juunil Vastseliina kirikumõis koos õpetaja majaga maha.¹ 22.augustil süttisid Võru linnas salapärasel viisil mõisnike kaupluse aidad.² 13.septembril põles maha Toollamaa ühes karjamõisas viljaküün koos seesoleva viljaga, kusjuures mõisatöölised ei osutanud vähematki aktiivsust tule tõkestamiseks.³ Sedatüüpi rahutusi ning mõisnike vara kahjustamisi oleks vast esinenud ka teistes mõisates, kuid mitmetes kohtades hoidsid mõisnikud omal kulul suve läbi sõjaväeosasid, kes valvasid mõisatöölise ja talupoegade iga sammu järele. Räpina mõisa kohta kirjutati, et mõisnik von Sievers hoidis "juba minevast talvest saadik 36 soldatit mõisas, et töölistel võimata oleks oma seisukorra parandamist nõuda".⁴

Samal ajal õõnestas ka kodanlus talupoegade ja mõisatöölise väljaastumisi. Ta püüdis talurahvast revolutsioonilisest liikumisest isoleerida ning suunata reformide teele. Toetudes 18.veebruari manifestile, organiseeriski kodanlus 1905.aasta suvel laialdase petitsioo-

¹ Postimees nr.126, 13.juunil 1905.

² Uudised nr.69, 6.septembril 1905.

³ ENSV RAKA, f.296, niml, a.1905, sü.244, l.75.
Sealsamas, f.337, nim.1, a.1905, sü.858, l.72.

⁴ Uudised nr.85, 5.novembril 1905.

nikampaania, mis küll tööliste hulgas ei leidnud mingit toetust. Talurahvas aga, olles poliitiliselt vähemteadlik, hellitas nüüd lootust, et nende olukord võib reformide teel paraneda. Petitsiooniprojekti arutamiseks korraldati talurahvakoosolekuid. Neil koosolekuil tulid esile eriti selgelt sügavad vastuolud nii mõisnike ja talurahva kui ka talurahva enda hulgas. Arenev külakondanlus nõudis reforme ainuüksi oma huvides, taotledes seda, et ta võiks kehviktalupoegi ja ka maatöölisi takistamatult eksploateerida. Rentnikud ja talupojad nõudsid aga oma olukorra parandamist. Ka Võrumaal toimus mitmeid kahvakoosolekuid, kus arutati agraarküsimuse lahendamist. 2. augustil toimus üks selline koosolek Nursi vallas, kus enam kui 100 maatameest nõudis mõisamaa väljajagamist.¹ Peri, Kioma, Toolamaa jt. valdade vähe- se maaga talupojad ning maatamehed nõudsid mõisa- ja kirikumaa andmist nende kasutusse.²

Talurahva võitlusvaimu teritasid järjekindlalt levitatavad lendlehed. Osa neist lendlehtedest sattus suvekuudel ka politseivõimude kätte. Nii saadi juuni lõpul Rāpina paberivabriku töölise Eduard Meningi käest Võrust saadetud lendleht, mis kutsus töölisi streiki- ma.³ 28. juulil leidis urjadnik Purk Mõniste mõisa lähedalt 3 lendlehte lauludega "Tööliste hümn", "Marsel'jeesi" viimane salm ning "Punane lipp". Kaks lendlehte oli

¹ Революция 1905-1907 гг., 242.

² ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905, sü.7^I, l.800.
Sealsamas, f.337, nim.1, a.1905, sü.845, l.40.

³ Sealsamas, l.29.

hektografeeritud, üks käsitsi kirjutatud.¹ 22.augustil leiti Mõniste vallast Rebase mõisa töölise J.Röömsa korterist üks selline lendleht.² Kuigi need juhuslikult leitud lendlehed lauludega hävitati, paljundas rahvas ikkagi laule. Neid kirjutati käsitsi ümber ning õpiti selgeks ka mitmekordse läbilaulmisega koraali viisidel. Neid lauldi ühislauludena külapidudel ja isegi põldudel tööl olles. Eriti levinud oli "Tööliste hümn", mis oli peagu rahvalauluks muutunud.³ See oli ka täiesti õigustatud, sest juba esimesed read selgitasid, et

"Ei abi saa me keisri käest
kes rahva verest elab".

Ainult palvete ega nutulauludega ei saa oma olukorda parandada, vaid

"Sa võitle!" ütlen ma,
Sest ainult võitluses
Sa võidad õiguse
Ja kaotad rõhumise".

Täielik võit saavutatakse siis kui kõigi maade töölised on ühinenud ning

"Siis kaob raske orjaöö...
Ja tõuseb õigus päike..."

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.845, l-d.51-53.

² Sealsamas, l.67.

³ A.Laurson. Ajalooline traditsioon Urvaste kihelkonna kohta (Käsikiri ENSV TA Fr.R.Kreutzwaldi nim. Riiklikus Kirjandusmuuseumis), Tartu 1927, lk.337.

Sotsialismus ilmale

Siis pärlikroonis asub".

Võitlusele kutsus ka "Punane lipp":

"Üles nüüd ühiselt vennad,

Veri meil võitlusest vee!

Priiusele raiume rada,

õnnele murrame tee".¹

1905.aasta kevad-suveperioodi sündmustest Võrumaal nähtub, et pidevalt laienesid võitlusvormid ning kasvas mõisatööliste ja talupoegade teadlikkus. Kui veebruari-märtsi algul piirduti ainult majanduslike nõudmiste esitamise ning üksikute streikidega, siis järgnevatel kuudel sageneb streikide arv, nõudmised muutuvad kategoorilisemaks. Laiaulatuslikuks muutus mõisate põletamine. Ei piirdutud ainult majanduslike nõudmistega, vaid esitati poliitilisi nõudmisigi, nõuti isegi tsaarivalitsuse kukutamist.

1905.aasta kevad-suvel toimunud sündmused olidki ettevalmistuseks järgnevatele - 1905.aasta sügisel toimunud massilistele mõisatööliste ja talupoegade väljaastumistele.

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.845, l.57.

II ptk.

REVOLUTSIONIILISED SÜNDMUSED 1905. AASTA SÜGISEL

1905. aasta sügise saabumisega muutusid revolutsioonilised väljaastumised Võrumaal tunduvalt intensiivsemaks. Seda põhjustas proletariaadi võitluse tugevnemine ülevenemaalises ulatuses, eeskätt aga kangelaslik oktoobrikuu üldstreik. Proletariaadi väljaastumistest sai Võrumaa töörahvas teada esmalt nappide ajalehesõnumite kaudu, seejärel aga VSDTP Ida-Liivimaa grupi lendlehtedest ja agitaatorite sõnavõttudest. Oktoobris märgitakse korduvalt linnadest saadetud agitaatorite liikumist maa-asulates ja mõisates. Pideva selgitustöö ja agitatsiooni tulemusena kasvas talurahva ja mõisatööliste teadlikkus. Paljudes mõisates hakati tege-
ma ettevalmistusi väljaastumisteks. Jälgiti hoolega sündmuste arengut linnades, peeti nõupidamisi, arutati otseseid kallaletungiplaane. Et vältida mõisnike omavahelist informatsiooni sündmuste arengust ühes või teises kohas ning vajaduse korral abi kutsumist linnast,

purustasid mõisatöölised ja talupojad mitmel pool telefoniliinid. Nii katkes ühendus 16.oktoobril Meeksi-Räpina,¹ 19.oktoobril Vastseliina-Võru² ja 25.oktoobril Võru-Nursi³ ning Räpina-Vinusküla⁴ liinil.

Neile ettevalmistustele vaatamata ei arenenud käärimine Võrumaa talurahva ja maaproletariaadi hulgas 1905.aasta oktoobri keskel siiski otsesteks rahutusteks ega väljaastumisteks.

Põhjuseks oli asjaolu, et 17.oktoobril kuulutati välja tsaarimanifest, mis lubas anda kõiki kodanikuvaadusi ja õigusi. Eesti kodanlus pöördus nüüd kohe üleskutsega rahva poole - jääda rahulikult ootama neid "seaduslikke vabadusi".⁵ Talupojad lasksid ennast sellest üleskutsest mõjutada ning jäid äraootavale seisukohale. Kuna Võrumaal puudus arvukas revolutsiooniline töölisklass, kes oleks otsekohe astunud välja nii tsaarimanifesti kui ka kodanluse valepropaganda vastu, siis sellest oligi tingitud Võrumaa kõrvalejäämine oktoobri üldstreigist.

Alates oktoobri lõpust hakkas aga revolutsiooniline liikumine Võrumaal siiski uuesti elavnema. Ilmselt jõudsid sealsed töölised ja talupojad selleks ajaks veendumusele, et lubatud vabadused ikka iseenesest ei

¹ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, l.318.

² Sealsamas, l.16.

³ Sealsamas.

⁴ Sealsamas, l.3.

⁵ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.845, l.145.

tule. 27.oktoobril purustati Võrus mitmete kaupluste aknad,¹ mida ei saa küll veel nimetada otseseks revolutsiooniliseks väljaastumiseks, kuid millega ta oli siiski tihedas seoses.

Üsna suurt elevust revolutsiooniliste sündmuste edasisse arengusse tõi nekrutite ilmumine Võrru 28.oktoobril. Liiklemine tänavail elavnes, lauldi mitmesuguseid laule. Sõjaväeülema valitsuses võeti teenistusse 24 noormeest. Kell 4 päeval pidid nad kirikus vandetöötuse andma. Määratud ajaks kogunetigi kirikusse. Algas jumalateenistus lämmatati aga hüüete ja viledega. Nekrutid keeldusid vandetöötust andmast ning lahkusid kirikust.² Samal ajal levisid kuuldused, et õhtul vabastatakse vanglast vangid, süüdatakse politseivalitsuse hoone jne. Kõik plaanid nurjusid, sest maakonnaülema kutsel saabus samal õhtul Räpinast pool roodu sõdureid, kes võtsid linna "kaitse" alla.

Järgmisel päeval, 29.oktoobril, ilmus linna turuplatsile kuulutus, milles teatati, et pühapäeval, 30.oktoobril, toimub seal ülelinnaline rahvakoosolek tähtsate poliitiliste küsimuste arutamiseks. Pühapäeva hommikul läksid rahvakoosoleku ettevalmistajad kohaliku pastori juurde ning nõudsid viimaselt surmaähvardusega jutluse ärajätmist, kuna see segavat rahva kogunemist koosolekule. Pastor keeldus siiski nõudmist täitmast ning informeeris sellest ametivõime. Viimased olid omalt

¹ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, 1.12.

² Sealsamas, l-d. 4, 18.

poolt juba varem tarvitusele võtnud rea abinõusid, mis pidi takistama ettenähtud rahvakoosolekut. 29. oktoobri õhtul oli tugevdatud linnas sõjavägede arvu ning 30. oktoobril seisis linn politsei ja sõjaväeüksuste erakorralise valve all.¹ Selle tõttu ei tulnud kavatsatud rahvakoosolekust midagi välja.

Samal ajal toimus revolutsioonilisi väljaastumisi ka mujal Võrumaal. Grupp Räpina paberivabriku töölisi purustas 30. oktoobril Räpina mõisa härrastemaja aknad, läks mõisaruumidesse ning tungis kallale mõisnikuperele.² Mõisnik suutis kallaletungi lõpetada alles tulirelva tarvitamisega. Samal õhtul süüdati Räpina mõisa heinaküün, kuhu põles sisse 110 koormat ristikheina. 30. oktoobril "hakkasid põlema" ka Peri karjamõisa küünid.³

Oktoobri lõpul ja novembri algupäevil esines mitmel pool talupoegade tõrkumisi mõisale ja kirikule maksude maksmisel. Näiteks 31. oktoobril teatasid Valgjärve valla talupojad, et nemad edaspidi ei tasu Kanepi ja Põlva pastorile, köstrile, kellamehele ega ühelegi teisele kirikutegelasele ei mingisugust maksu ega naturaalkohustust ja kui neilt seda ikkagi nõutakse, siis võtavad nad tarvitusele kaugeleulatuvamad abinõud.⁴

¹ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, 1.14.

² Uudised nr.85, 5.novembril 1905.

³ 1905.aasta sündmused Eestis. Lühike ülevaade.1905. aasta Eestis. Kirjeldused. Mälestused. Dokumendid. Leningrad 1926, lk.181.

⁴ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, 1.74.

1.novembril otsustasid Karula valla talupojad mõisnikule mitte maksta aastarenti, löid sellekohase teadaande mõisa väravale ja ähvardasid mõisniku endagi sinna kõrvale üles puua.¹

Üheks levinumaks protestiavaldamise vormiks kehtiva korra vastu kujunesid alates novembri esimesest poolest talurahva üldkoosolekud peagu kõikides valdades. Neil koosolekuil arutati aktuaalseid majanduslikke ja poliitilisi probleeme ning valiti saadikud ülemaalsele rahvaasemike kongressile. 13.novembril näiteks toimus üks selline koosolek Põlva kihelkonnas Karilatsi koolimajas, kus kooliõpetaja Villem Buki ettepanekul otsustati Ministrite Nõukogu esimehele krahv Wittele saata telegramm järgmiste nõudmistega: tühistada aktsiisimaks, anda naistele õigus osa võtta Riigiduuma valimistest ja kindlustada täielikult sõnavabadus.² Vastse-Roosa valla talupoegade koosolekul, mis peeti 17.novembril, arutati agraarküsimuste kõrval ka teisi probleeme, kusjuures võeti vastu otsus vallakoolide ühiskondlikule kontrollile allutamise ning emakeelsele õppetööle ülemineku kohta. 24.novembril esitasid Vastseliina kihelkonna talupojad mõisnikule ühise koosoleku otsuse, milles keelasid mõisnikul raiuda metsa veel müümata talumaal, nõudsid kalapüügi ja jahipidamise õigust.³ Vastseliina mõisa

¹ ENSV RAKA, f.296, nim.A-50, a.1905, sü.10^{II}, l.17.

² ENSV RAKA, f.296, nim50, a.1905-1906, sü.10^{LL}, l.50.

³ Революция 1905-1907 гг., 1к.387.

moonakad nõudsid samal ajal tööpäeva lühendamist suvel 10 ja talvel 6 tunnini, töötasu tõstmist, trahvide keelamist, tasuta loomasööda andmist, tasuta hobutööjõudu moonakate põllulapi harimiseks jne.¹ Viitina valla talupojad nõudsid samal päeval Rogosi mõisnikule esitatud avalduses rendi alandamist 50% võrra, kalapüügi ja jahipidamise õigust, kõrtsi sulgemist, keelasid mõisnikul metsa müümise, keeldusid maksude maksmisest kirikuõpetajale jae.² Sõmerpalu valla talupojad nõudsid oma koosolekul vallavanema asendamist, vallakirjutaja palga vähendamist, metsaraiumise keelamist kvootemaadel.³ Mõniste valla talupojad esitasid kohaliku kõrtsi ja viinapoe sulgemise kategoorilise nõude.⁴ Karula valla talupoegade koosolekul kutsus Mihkel Pool kõiki kukutama verist tsaari ja tsaaririiki ning kehtestama vabariiki.⁵ Enamikel talurahvakoosolekuil tõsteti üles vallakoolides emakeelsele õppetööle ülemineku küsimus ning võeti vastu otsus seda viivitamatult teostada.

Kokku toimus Võrumaal 1905.aasta novembris (enne ülemaalse rahvaasemike kongressi kokkutulekut) 26 talurahvakoosolekut, kus kõikjal võeti vastu eelpool toodule analoogilised otsused.

¹ Революция 1905-1907 гг., lk.388.

² ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.844, l.28.

³ Sealsamas, f.296, nim.1, a.1905, sü.244, l.86.

⁴ Sealsamas, l.87.

⁵ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.856, l.23.

Rahvakoosolekutele kaasnesid mitmed otsesed väljastumised. Nii katkes 7.novembril töö Vastse-Koiola mõisas. Streigist võtsid osa kõik töölised. Nõuti maksmata jäänud arvete õiendamist.¹ Mõisatöölised olid oma nõudmistes kindlad. Streik lõppes alles 9.novembril kui kohale oli saabunud maakonnaülema noorem abiline ning kelle nõuandel mõisnik rahuldus streikijate nõuded.²

Laialt levinud protestivormiks kehtiva korra vastu oli tollal ka nn. metsaraiumisliikumine. Talupojad püüdsid takistada mõisametsade, mida nad pidasid oma metsadeks, maharaiumist. 19.novembril alustas 4 Erastvere mõisa töolist mõisa metsas puuraiumist. Üsna varsti tuli kohale 10 kohalikku talupoega, kes nõudsid töö lõpetamist ning metsast äraminekut. 21.novembril saatis mõisnik uuesti samasse kohta 6 töolist tööle koos metsnikuga. Olles jõudnud raiekohale, saabus sinna ka kohalikest talupoegadest umbes 70 inimeseline relvastatud salk. Talupojad keelasid tööalustamise neile (s.o. talupoegadele) kuuluvas metsas. Mõisnik oligi sunnitud lõpetama metsaraiumise.³

Novembris aktiviseerus ka mõisahoonete põletamine. 13.novembril põles Varbuse mõisas rehi koos viljakuuni-ga, kuhu oli kokku veetud kogu mõisa masindamata suvi-

¹ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, 1.49.

² Sealsamas, f.337, nim.1, a.1905, sü.849, l-d. 2, 4.

³ Sealsamas, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, 1.34.

vili.¹ 15.novembril põles Vastseliina mõisa küün koos heinte ja õlgedega.² 21.novembril põletasid Veriora valla talupojad mõisale kuuluva kõrtsi ning kõrvalhooned. Kogu tegevus oli läbimõeldud.³ Samal päeval põles Mõniste mõisas 3 küüni heintega.⁴ Sagenesid kallalitungid mõisa öövahtidele. Lõhuti telefoniliine, et katkestada sidet.

Kõik need sündmused kõnelevad talurahva laiade hulkade jõulisest ärkamisest ning tegutsemiskindlusest.

Masside poliitilise teadlikkuse tõus sellel perioodil oli tihedalt seotud VSDTP Ida-Liivimaa (Võru) grupi tegevuse laienemisega. Võru grupi üheks juhiks oli Võru raamatukaupmees Toomas Uustalu, kes levitas koos legaalse kirjandusega ka mitmesuguseid illegaalseid väljaandeid, kus selgitati võitluse põhieesmärke - isevalitsuse kukutamine ning demokraatliku vabariigi kehtestamine.⁵ Tihenesid sidemed grupi juhtide ning selle liikmete - proletariaadi ja maata talupoegade vahel. Koostöö süvenes ka VSDTP Peterburi komiteega, kust saadi järjekindlalt juhtnööre edasiseks tegevuseks. VSDTP Ida-Liivimaa (Võru) grupi liikmed tegid

¹ Postimees nr.255, 19.novembril 1905.
ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, 1.53.

² Sealsamas, 1.60.

³ Sealsamas, 1.52.

⁴ Sealsamas, 1.100.

⁵ Sealsamas, f.337, nim.1, a.1905, sü.858, 1.1.

maal tõhusat selgitustööd revolutsiooniliselt meelestatud mõisatöölise ja talupoegade enda poole võitmiseks.

Pärast oktoobri poliitilist üldstreiki aktiveerus aga ka föderalistide tegevus, kes samuti püüdsid oma ridadesse värvata revolutsiooniliselt meelestatud masse. Föderalistid kasutasid oma kõnetribüünideks talurahvakoosolekuid. Nad kutsusid talupoegi ja mõisatöölisi mõisaid üle võtma, vabastama end mõisnike võimu alt ning kehtestama "iseseisvat Eesti riiki".¹ Samal ajal värbasid föderalistid liikmeid oma Eestimaa Sotsiaaldemokraatlikku Töölisparteisse (ESDTP), mille ukсед olid avatud kõigile. ESDTP-sse astusidki peremehed, peremeeste pojad, käsitöölised ning ka mitmed töölised, kes ei suutnud vahet teha VSDTP ja ESDTP organisatsioonide vahel. Selle tõttu kasvaski ESDTP liikmete arv. Ainuüksi Karula vallas oli näiteks ESDTP liikmeid registreeritud üle 300.²

Föderalistid sammusid näiliselt küll kaasa revolutsiooniga, kuid tegelikult püüdsid eraldada kohaliku revolutsioonilist liikumist Vene töölisklassi võitlusest ning igati kahjustada revolutsiooniliste jõudude ühendamist.

Eesti bolševike ajaleht "Edasi"³ paljastas föderalistide kui kodanluse agentuuri osa töölisliikumises

¹ O.Vares. Ajalooline traditsioon Karula kihelkonna kohta. (Käsikiri ENSV TA Fr.R.Kreutzwaldi nim. Riiklikus Kirjandusmuuseumis). Tartu 1927, lk.37.

² ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.856, l.42.

³ Edasi nr.1, 3.detsembril 1905.

ning kutsus eesti töölisi internatsionaalsele ühinemisele võitluseks oma rõhujate kukutamise eest.

VSDTP Ida-Liivimaa grupi poolt tehtud selgitustöö tulemusena tõsteti 1905.aasta novembris Võrumaal esmakordselt üles relvastatud võitluse loosung.

19.novembril toimus Võrus miiting, kus kadettide partei esindajad püüdsid kõnesid pidada, kuid miitinguist osavõtnute vastuseks oli: "Maha!" Sellel miitingul tehti otsuseks, et "isevalitsuse lõpulisteks kukutamiseks tingimata tarvilik on endid ajaviitmata sõjariistu seadida".¹ Selliseid otsusi võeti vastu paljudes teistes kohtadeski. Verioral tehti otsus nõuda Võru linnavalitsuselt raha sõjariistade muretsemiseks. Ka mitmetel vallakoosolekutel jõuti otsusele, "et ainult viivitamata sõjariistus vastuhakkamise läbi rahvas vabadust kätte saada võib. Isevalitsuse politseilisele rõhumisele lisandub saksa parunite rõhumine".²

Suurt mõju sündmuste edasisele käigule avaldas üle-eestiline rahvaesindajate koosolek Tartu ülikooli aulas 27.-29.novembrini. Koosoleku algul märgiti protokollis, et ülemaaline rahvaasemikkude koosolek ei esinda kogu eesti rahvast, vaid ühte suuremat osa, "millel võimus on üleüldiseid sihtisid ja juhtnõõrisid ülesse seada, mida tema rahvale vastu võtmiseks soovitab".³ Koosoleku

¹ Edasi nr.1, 3.detsembril 1905.

² Sealsamas.

³ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.845, l.155.

käigus võeti vastu terve rida otsusi ja resolutsioone.

Resolutsioonis käesoleva momendi kohta kutsutakse rahvast tsaarivalitsust kukutama; "Rahvasaadikute koosolek leiab, et Venemaa väljakannatamata ja meelegaheitlik seisukord ainult selle läbi paraneda võib, et praegune vägivaldavalitsus revolutsioonilise rahva poolt kukutatud saab. Meie, saadikud, kutsume praegusel revolutsioonilisel silmapilgul kõiki kaaskodanikke linnas ja maal üles nüüdse vägivalda valitsuse vastu kõikide abinõudega võitlema". Järgnevalt märgitaksegi, et võitlusabinõudena tuleb luua nii linnas kui ka maal revolutsioonilised omavalitsused (komiteed - E.L.), vanu valitsusasutusi boikoteerida ning "kõiki asju uute sellekohaste omavalitsuse asutuste läbi ajada". Ka vanu kohtuid tuleb boikoteerida. Uued kohtunikud peab rahvas valima. Edasi nõutakse õllepoodide, kõrtside, monopolipoodide, õlle- ja viinavabrikute viivitamata sulgemist, sõjaväeteenistuse boikoteerimist "kõikide rahva päralt olevate abinõudega (sõjaväele nekruteid, korterit, küüdihobuseid, varustust mitte anda, raudteel soldateid mitte vedada), raha väljavõtmist pankadest ja riigi hoiukassadest, kõigi riigi- ja mõisamaksude mitte-maksmist, poliitilise streigi toetamist, rahva relvastamist (s.o. rahvamiilitsa asutamist) jne. Viivitamatult kästi üle minna emakeelsele õppetööle.

Üheks tähtsamaks revolutsiooniks oli resolutsioon maaküsimuse kohta. Selles märgiti, et "agraarküsimus ainult sotsiaaldemokraatia õpetuse põhjal kõigele rahvale kõige kasulikumalt võib otsustatud saada ja nimelt,

et kõik maa, nagu kõik muudgi tarbeasjade valmistuse abinõud, terve seltskonna (s.o. ühiskonna) ühiseks omanduseks saab". Et seda saavutada, selleks on vaja terve rida abinõusid tarvitusele võtta: 1) kaotada kõik talurahval kui maksualusel seisusel lasuvad orjused ja kohustused ning seadused, mis piiravad talupoegade majapidamise iseseisvust; 2) kaotada mõisnike eesõigused (jahi-, kalapüügi-, veskite ehitamise, majoradi-, laatade pidamise, kaupluste pidamise, viinapõletamise ja kauplemise õigused); 3) kõik kiriku-, kloostri-, rüütelkonna, stifti- ja kroonumaad ilma tasuta kogukonna omanduseks ära võtta, nende jaotamise puhul tuleb eesõigus maata inimestele anda; 4) kvootevõi kuuendikumaa tuleb kogukondade kasuks sunduslikult eksproprieerida rüütelkondade kulul; 5) mõisnikelt sunduslikult nõuda rendimaa müümist, eesõigusega neile, kes seda rendivad, kuna maa hind määratakse rahva poolt selleks valitud asutuste ehk kohtunikkude poolt, rendilepingud tuleb vähemalt 12 aastaks sõlmida, vastavalt sellele muuta ka kestvad rendilepingud ja veel mitte väljamakstud talude ostulepingud; 6) kõikide koha paranduste ja ehituste eest, mis rentnik teinud, saab ta tasu; 7) metsade kasutamise kontrolli peavad omavalitsuse asutused teostama; 8) talumaade peale ehitatud vabadikkude maju ei tohi koos taludega ära müüa, vaid nende rendi- e. ostulepingud jäävad talude edasimüümisel muutumatult kehtima.

Vastuvõetud otsustes nõuti küll mõisnike maaval-
duste piiramist ja nende eesõiguste kaotamist, kuid ei
nõutud mõisamaa konfiskeerimist kui mõisnike majandus-
liku alustoe hävitamist.

Teistes aulakoosoleku otsustes nõuti kiriku eral-
damist riigist, usu kuulutamist eraasjaks; nõuti ka de-
mokraatliku vabariigi kehtestamist, revolutsiooniliste
omavalitsuste valimist üldise, otsese ja võrdse vali-
misõiguse alusel salajasel hääletamisel, töölistele
piiramatut streigiõigust ja ühingute vabadust jne.¹

Aulaotsuste peamiseks puuduseks oli see, et seal
ei esitatud üleskutset ralhvastatud võitluse alustami-
seks, kuigi kohtadel oli sellest juba kõneldud. Selle-
le vaatamata oli neil otsustel masside aktiveerimise
seisukohalt suur tähtsus. Aula-koosoleku saadikud asu-
sid koju jõudes vastuvõetud otsusi propageerima ning
ellu rakendama.

Aulaotsusi propageeriti väga mitmel viisil. Üheks
levinumaks võtteks oli bolševistlike ajalehtede poolt
väljaantud aulaotsustega lisaajalehtede saatmine kõigis-
se maakonna valdadesse. Aulaotsuste propageerimisega te-
gutses aktiivselt ka Võru raamatukauplus. Sealsed töö-
tajad jaotasid hulgaliselt neid otsusi ostjaskonnale
ning saatsid postiteel laiali maakonna elanikele.² Kõi-
ge tõhusamat tööd tegid muidugi saadikud ise. Nad selgi-

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.845, l.155.

² Революция 1905-1907 гг., 1к.391.

tasid koosolekutel mõisatöolistele ja talupoegadele aulaotsuste sisu ning nende organiseerimisel hakati kohapeal vastuvõetud punkte tegelikkuse rakendama.

Juba 4.detsembril kogunes Karula vallamajja ligi 300 mõisatöolist ja talupoega, kus ühiselt arutati aulaotsusi. Kõigepealt loeti otsused rahvale ette ning siis kommenteeris neid aulakoosolekust osavõtja K.Kivi. Pärast elavat arutelu võeti koosolekul vastu järgmised otsused: makse mitte maksta, nekroteid mitte anda, sulgeda kõrts, moodustada revolutsiooniline omavalitsus jne.¹

Järgmine koosolek toimus 9.detsembril, kus valiti revolutsioonilise omavalitsuse koosseisu A.Tauk, E.Illison, H.Liivak.² Samal päeval peeti ka esimene omavalitsuse koosolek, kus otsustati keelata kõigis vallakoolides venekeelne õpetamine ning üle minna eestikeelsele, sulgeda kõrts. Rebase vallakoolis lasti kohe õpetajal seinalt maha võtta venekeelne tunniplaan ning asemele panna eestikeelne, mis juba tähendas emakeelsele õppetööle üleminekut. 10.detsembril sulges aga omavalitsuse poolt volitatud 6 meheline grupp Karula viinapoe.

4.detsembril toimus Krootuse valla talupoegade

¹ ENSV RAKA, f.337, niml. a.1905-1906, sü.856, l.40.
A.Laurson. Ajalooline traditsioon Ürvaste kihelkonna kohta. (Käsikiri ENSV TA Fr.R.Kreutzwaldi nim. Riiklikus Kirjandusmuuseumis). Tartu 1927, lk.370.

² ENSV RAKA, f.337, nim.l, a.1905-1906, sü.856, l.42.

koosolek kohaliku kooliõpetaja August Raigi, Jaan Taali ja veel mõnede teiste kohalike talupoegade juhtimisel. Koosolekul peeti kõnesid omavalitsuse moodustamisest, nekrutite kojujäämisest, kõrtside ja viinapoodide sulgemisest, relvade hankimisest ning vallakassast rahasaamisest relvade ostmiseks. Koosoleku lõpul lauldi "Marsel'jeesi" ja võeti seinalt maha tsaaripilt.¹ Hiljem asutati küll revolutsiooniline komitee A.Raigi ja J.Taali juhtimisel,² kuid ta tegevusest pole midagi teada.

Samal päeval, s.o. 4.detsembril, peeti ka Nursi vallakoolis talupoegade koosolek, kus analüüsiti aulatsusi. 17.detsembril tuldi uuesti kokku ning võeti vastu konkreetne plaan edasiseks tegevuseks, ja nimelt: vallandada vallavanem, asutada omavalitsus, mitte anda nekruteid, lõpetada maksude maksmine, hävitada isevalitsus. Samal koosolekul koostatigi kirjalik avaldus vallavanem Engelbergile, milles nõuti viimase ametist lahkumist. Kaaluti ka otsusi, mida esitada kohalikule mõisnikule.³

5. ja ka 16.detsembril viidi läbi Krabi valla talupoegade P.Siku ja P.Soosaare organiseerimisel ilma politsei loata vallakooli ruumes kohalike elanike avalik

¹ Революция 1905-1907 гг., 1к.395.

² ENSV RAKA, f.369, nim.1, a.1907-1908, sü.91, l.79.

³ Sealsamas, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.854, l.18.

koosolek, millest võttis osa ligi 100 inimest. Kõnele-
jateks olid talupojad Vee-Laizensi vallast Lätimaalt.
Esimesel koosolekul pidas revolutsioonilise kõne maini-
tud valla talupoeg J.Plukš,¹ kes soovitas omavalitsuse
kehtestamist, ametiisikute vahetamist jne. J.Plukši
abiga koostati mõisnik Hammerile nõudmised, mis täieli-
kult kajastasid aulaotsusi. Nii näiteks nõudsid mõisa-
töölised prii korterit, prii puud, aiamaad, tööpäeva
lühendamist; päevapalk meestel olgu 50 kop., naistel
30 kop., pühapäevadel aga 75 kop.; mõis andku oma töö-
listele tarvilikud tööriistad, mõisnik ei tohi omavoli-
liselt töölisi vallandada jne. Talupidajad aga nõudsid
rentnike võlgade kustutamist, rendi alandamist 50% võr-
ra, rendimaadel oleva metsa kasutamise õigust, mõis peab
ehitama kõik renditalu hooned. Kõigile vallaliikmetele
nõuti seene ja marjakorjamise õigust, vaku- ja kvoote-
mäade jaotamist vallaliikmete vahel, Krabi kõrtsi sul-
gemist. Makse mitte maksta, kaotada mõisnike privilee-
gid nagu patronaadi-, kõrtsipidamise, jahi- ja kalapüüd-
mise õigus; koolides olgu õppekeeleks eesti keel, samu-
ti olgu eesti keel asjaajamise keeleks.²

6.detsembril viis 6 liikmeline "delegatsioon" need
nõudmised mõisasse. Mõisnik jättis nõudmised rahuldama-
ta. 16.detsembril peeti uus koosolek, kus otsustati

¹ ENSV RAKA, f.369, nim.1, a.1906, sü.159, l.1.

² ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.853, l-d.
11, 13, 14.

nekrutid koju jätta, kõrtsid, viinapoed ja viinavabrikud sulgeda, maksude maksmine lõpetada. Ühel häälrel kuulutati kõik seniised vallaametnikud vallandatuks ja nende asemele valiti uued omavalitsuse kandidaadid P.Sikk, P.Soosaar, M.Vallner, M.Kattai, M.Jauk ja A.Jauk.¹ Uue omavalitsuse tööleasumise tähtpäevaks määrati 20.detsember.

Vastse-Antsla ja Vaabina valla kohalike elanike koosolekul selgitasid 6.detsembril aulakoosoleku saadikud A.Saaremets ja K.Rehkli kõrtside sulgemise, uue omavalitsuse valimise, maksude mittemaksmise jne. tähtsust, kuid mingisuguseid otsusi vastu ei võetud.²

Mõniste valla talupojad A.Eihenbaum ja J.Must (esimene neist võttis osa aulakoosolekust) kutsusid kokku 7.detsembril koolimajas kohaliku valla talupoegade ja mõisatöölise koosoleku. Koosolekust võttis osa 700-800 inimest. Mainitud koosolekul moodustati 6-liikmeline korraldav komitee, mille ülesandeks oli jälgida valla valitsusse saabuval kirju, korraldusi ning takistada nende ellurakendamist. Selleks pidid nad igapäev järgemööda, relvastatult, käima vallamajas.

12.detsembril toimus jällegi sama valla talupoegade koosolek, mille valmistasid ette komitee liikmed. Sel koosolekul valiti omavalitsus. Omavalitsuse korraldav

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.853, l.9.

² Sealsamas, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.855, l.6.
Sealsamas, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.852, l.23.

komitee esitas Mõniste kogukonnapolitseile 5 kirjaliku korraldust küüdihobuste muretsemise jne. kohta, mida aga ei täidetud.¹

8.detsembril talurahva üldkoosolekul Räpina vallamajas nõudsid maatamehed kõigi ametnike vallandamist ning nende võimu tühistamist, komitee valimist Läti valdade eeskujul, maksude sissenõudmise katkestamist ja otsustasid nekruteid mitte anda.²

Aulaotsuste vastu tundsid huvi ka Vana-Antsla valla talupojad, kes kogunesid 11.detsembril vallamajja ning nõudsid kirjutaja Veskelt aulakoosoleku otsuste selgitamist. Keeldumise puhul ähvardati vallakirjutaja kotti ajada. Veske lugeski ette mõningad punktid ning soovitas talupoegadel häiali minna. Mõni aeg hiljem lõpetas ta oma elu enesetapuga, kuna kartis, nagu selgub naiselejäetud kirjast, et teda "sellise kuriteo" eest nangunii vangistatakse ning lastakse maha.³

12.detsembril võtsid revolutsiooniliselt meelestatud talupojad ja mõisatöölised Vastseliina mõisa juhtimise enda kätte. Senine valitseja kõrvaldati ning mõisakassast hakati kulutama talupoegade huvides. Novembri lõpul asutatud omavalitsus, nn. Vastseliina õiguste

¹ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, l.223.
Революция 1905-1907 гг., 1к.396.

² ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, l.197.

³ Sealsamas, l.230.

nõudja komitee sai nüüd laiemad tegevussfäärid.¹ Põhiliseks tegevusjuhendiks kujunesid ka siin aulaotsused.

Talurahvakoosolekud toimusid nüüd isegi Mõige kaudgemates ja seni mahajäänimates valdades. Isegi Kasaritsa valla talupojad ei pidanud kinni oma tuntud kõnekäänust - "Kasaritsa mees kaeb ja kannatab",² vaid asusid revolutsiooni teele ning seal moodustati revolutsiooniline omavalitsus.

Revolutsioonilise omavalitsuse korraldav komitee valiti ka Veriora valla talupoegade ja mõisatööliste koosolekul, kuid omavalitsus pidi tööle asuma alles 1. jaanuaril 1906.³

Võru maakonnaülema andmeil keeldusid Karula, Mõniste, Vastse-Roosa, Timo, Urvaste, Nursi, Meeksi, Vastseliina ja Räpina valdades talupojad ametnike valimistest, katkestasid kisa ja käraga vallavolikogu töö ning asusid omavalitsuse organiseerimisele.⁴

Tegelikult, nagu selgub arhiivmaterjalidest, tegutses Võrumaal detsembri esimesel poolel 9 revolutsioonilist

¹ Революция 1905-1907 гг., lk. 394.

L. Andersson. Ajalooline traditsioon Vastseliina kihelkonna kohta. (Käsikiri ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Riiklikus Kirjandusmuuseumis). Tartu 1927, lk. 113.

² ENSV RAKA, f. 337, nim. 1, a. 1905-1906, sü. 850, l. d. 1, 3. Postimees nr. 279, 19. detsembril 1905.

³ ENSV RAKA, f. 337, nim. 1, a. 1905-1906, sü. 851, l. 12.

⁴ Sealsamas, f. 296, nim. 50, a. 1905-1906, sü. 10^{II}, l. 94.

list komiteed e. omavalitsust järgmistes valdades: Karula, Mõniste, Vastseliina, Krootuse, Kasaritsa, Linnamäe, Kergola, Koiola, Kähri. Omavalitsuste organiseerimisele asuti 8 vallas - Vastse-Roosa, Timo, Urvaste, Nursi, Meeksi, Räpina, Krabi ja Veriora vallad.¹

Paljudes valdades takistas valitud omavalitsuste tööd ning ka omavalitsuste organiseerimist külakodanlus, kes püüdis lämmatada revolutsioonilisi ümberkorraldusi kas otsese reetmise või demagoogiliste võtetega. Näiteks Veriora vallavanem Pintmann käis isiklikult Maakonna politseivalitsuses kaebamas valitud omavalitsuse liikmete peale ning palus kiiresti kõrvaldada vallast P.Seukan-di, A.Sibula, F.Kanni kui peamised agitaatorid ning revolutsioonilise omavalitsuse "peamehed".² Mitmetel talurahvakoosolekutel selgitasid külakodanluse esindajad aulaotsuste kõrval Tõnissoni programmi, s.o. Bürgermuses - eesti kodanluse pooldajate koosolekul 17.oktoobri manifesti vaimus vastu võetud otsusi, mis taotles reforme. Talurahva viisid sellised koosolekud segadusse. Tihtipeale ei suudetud enam eraldada õigeid võitlusvorme kahjulikest. Sellest tulenes näiteks Vaabina valla talupoegade ja mõisatöölise äärmine passiivsus.³

Revolutsioonilise liikumise suur hoog Võrumaal tekitas ärevust loomulikult mitte ainult külakodanluse

¹ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, l.94.

² Sealsamas, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.851, l-d. 5, 6.

³ Sealsamas, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.852, l.23.

seas, vaid tõmbas endale ka kõigi teiste valitsevate rühmituste, eeskätt aga mõisnike ja kohalike tsaariametnike tähelepanu.

11.detsembril teatas maakonnaülem kubernerile, et elanikkond relvastub.¹ Suurte väljaastumiste ärahoidmiseks nõudis ta 13.detsembril kubernerilt vägede tugevdamist Võrumaakonnas mitte vähem kui ühe pataljoni jalaväe ja kahe ratsaväe eskadroni võrra. "Sellise sõjaväe hulga juures arvan olevat võimaliku juba alguses vältida rahvahulkade revolutsioonilise liikumise laienemist õnnetuseks kogu Võru maakonnale" märkis maakonnaülem oma ettekandes.²

Kõigi nende koosolekute, revolutsiooniliste ümberkorralduste jm. ettevõtete käigus kasvas Võru sotsiaaldemokraatliku grupi osa masside juhtimisel. 11.detsembril peeti Võrus "Kandle" saalis avalik koosolek, kus esines võrulane Soeveer, kes kuulus sotsiaaldemokraatliku partei Ida-Liivimaa (Võru) gruppi. Ühiselt arutati läbi abinõud, kuidas ellu viia partei programmi. Enamik Võrumaa töölistest ja talupoegadest toetas sotsiaaldemokraatliku töölispartei bolševistlikku tiiba. Siinjuures ei saa jätta märkimata ulatuslikku selgitustööd, mida tehti levitatavate lendlehtede ja brošüüride kaudu. Nii ühes VSDTP Võru grupi lendlehes selgitati üksikasjaliselt kiriku kui rahvarõhuja osa. Teravalt kritiseeriti

¹ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, l.95.

² Sealsamas, l.90.

kirikuõpetajate käitumist ja nende tehinguid. Astuti välja mõisnike patronaadi õiguse vastu jne. Lendlehe lõpul kutsuti kukutama mõisnike ja kapitalistide perekondi.¹ Brošüürid olid ka väga mitmesuguse temaatikaga, näiteks ühes levitati revolutsioonilisi võitluslaule, teises analüüsiti probleemi "Kõigi maade proletaarlased, ühinege!" ning kolmandas toodi tööliste saadikute nõukogudest teateid.²

Suurt selgitustööd tegid bolševikud Eestis asuvas sõjaväeosades. Lendlehtedes soldatitele selgitati, mille eest ja kuidas võitleb kogu Venemaa töötav rahvas. Revolutsioonilist agitatsiooni tehti ka nekrutite hulgas, mille tulemusena nekrutite liikumine Eestis muutus ulatuslikuks nagu kogu Venemaal. "Kui selgelt näitab see, et orjalik armee muutub revolutsiooniliseks armeeks", nii hindas Lenin soldatite ja nekrutite poolt esitatud nõudmisi ning nende liikumist üldse.³

Seda tõestavad ka Võrumaa sündmused. 5.detsembriks pidid nekrutid kogunema Võrru. Aktiivset mõju avaldasid aga levitatavad lendlehed ning 338-st kutsutust ilmus sõjaväeülema valitsusse ainult 85.⁴ Linnatulnud nekrutite hulgas algas lendlehtede levitamine ja selgitustöö tegemine. Lendlehes "Seltsimehed, kangelased - nekru-

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.845.

² Sealsamas, nim.1, a.1905-1906, sü.857, l.17.

³ V.I.Lenin, Teosed, 10.kd., lk.37.

⁴ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, l.101.

tid!" kirjutati: "Vene timukavalitsus kutsub nüüd meid kaitsma oma toorest, jämedat omavoli ja tapma meie vendi. Ta paneb meid kasarmutesse nälgima, kus elajalid ülemused piinavad meid. Vennad, meie ei lähe isevalitsuse teenistusse! Meie enne ei lahku Võrust, kuni on täidetud meie nõudmised.

Meie nõuame:

1. surmaotsuse kaotamist,
2. sõjakohtu ja jämeda omavoli kaotamist ning inimlikku kohtlemist sõjaväes,
3. koosolekute vabadust,
4. palga suurendamist; ligikaudu 5 rubla kuus,
5. toiduolude parandamist, 3 korda päevas anda süüa jne. jne. jne.

... Tuhat korda parem on surra võitluses valguse ja vabaduse eest kui lasta end piinata loomamoodi.

Vennad, meie lipukirjaks olgu: Maha tsaariisevalitsus! Elagu demokraatlik vabariik!"¹

Lendlehtedes avaldatud seisukohtade arutamiseks otsustati kokku kutsuda nekrutite koosolek, mis pidi toimuma kell kaks päeval "Kandle" seltsi saalis.² Koosoleku pidamiseks ei antud aga luba. See ei kohutanud kokkukulajaid ning nüüd koguneti linna piirest väljaspoole asuvale Kasaritsa heinamaale. Peale nekrutite kogunes heinamaale veel teisigi inimesi. Sinna tuli ka maakonna-

¹ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, l.102.
Революция 1905-1907 гг., 1к.392.

² Uudised nr.97, 20.detsembril 1905.

kerdriiaga. Enne ei peetud aga ühtegi mõtet kui maasõnnailon
ülemkoos "saatjaskonnaga" oli sunnitud lahkuma koos-
olekult.

Koosolekul tehti otsuseks boikoteerida praegust vägivallavalitsust, enne mitte sõjaväeteenistusse astuda kui valitsuse poolt järgmised nõudmised täidetakse:

" 1. Asutav Kogu peab üleüldise ühetaolise, otsekohese ja sala healeandmise alusel kokku kutsutama riigikorda uueks looma,

2. sõjaväge tuleb riigi kaitsjaks lugeda ja ei tohi teda mitte rahva tapmiseks riigi sees tarvitada, jne."¹ Koosoleku lõpul võeti vastu otsus, et iga valla nekrutid esitavad vastuvõetud nõudmiste punktid oma vallavalitsusele ning paluvad need kõrgematele võimudele saata. Kojusiirdunud nekrutid asusidki võetud kohustuse täitmisele.

Nursi valla nekrutid esitasid juba 6.detsembril oma nõudmised vallavanemale, nõudes nende viivitamatut edasisaatmist. Nekrutid Niklaus, Nool, Širring, Harak, Jürgenson, Toom, Reihgard ja Zimmer nõudsid: sõjakohtu ja surmaotsuse kaotamist, ühingute vabadust, Riigiduuma viivitamatut kokkukutsumist, palga suurendamist 5 rubla-nirkuus, teäduolude parandamist (3 korda päevas antagu süüa), teenistusaja pikkus olgu 2 aastat, tasuta antagu ka pesu ning saapad.² Nõudmistele lisati, et kui kõik

¹ Edasi nr.4, 16.detsembril 1905.

² ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.854, 1.1.

need esitatud punktid täidetakse, siis on nad nõus teenistusse astuma. Samad nõudmised esitasid ka Vaabina¹ jt. valdade nekrutid. Esitatud nõudmised peegeldasid nii 5.detsembril peetud koosoleku otsusi kui ka lendlehtedes esitatud nõudmisi.

Neid nekrutite poolt esitatud nõudmisi arutati ka valla talurahvakoosolekutel. Nii Sõmerpalu, Aleksandri² ja teiste valdade rahvakoosolekutel kinnitati veelkord, et nekrutid jäävad seniks koju, kuni on Riigiduuma kokkukutsutud, sõdurite vabadusi laiendatud, palka suurendatud jne. Vastuvõetud otsustest tehti ka vastav ettekanne vallavalitsustele.

Eelpoolmainitud lendlehtedes, talurahva ja nekrutite koosolekutel vastuvõetud otsused langesid üsna suurel määral kokku VSDTP III kongressi poolt antud võitlusloosungitega

- 1) üldrahvalik asutav kogu,
- 2) rahva relvastamine,
- 3) poliitiline vabadus,
- 4) täielik vabadus rõhutud ja mittetäieõiguslikele rahvastele,
- 5) 8-tunniline tööpäev ja
- 6) revolutsioonilised talurahvakomiteed.

Sellelega sai täidetud V.I.Lenini näpunäide, milles ta ütles, et need loosungid "...peavad saama iga revolüt-

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.852, l.21.

² Sealsamas, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, l-d. 85, 107.

sioonilise valitsuse poliitiliseks lipukirjaks ja lähemaks programmiks, mis peavad talle andma rahva poolehoidu ja milledele kui kõige aktuaalsemale ülesandele peab keskenduma rahva kogu revolutsiooniline energia".¹

Revolutsiooniline meeleolu kandus ka koolidesse. Õpilased taotlesid emakeelsele õppetööle üleminekut.

3.detsembril toimus Krootuse vallakooli õpilaste demonstratsioon. Kõik kooli õpilased - arvult 33 kogunesid klassiruumi kokku. Õpetaja tooli kohale pandi punane lipp ning üks neist luges nõudmised ette. Õpilased nõudsid järgmist: "Kool peab varustatud olema kõigi tarvikikkude õppeabinõudega, nagu tint, pliiatsid, suled jne.; õpetus (geograafia, rehendus jm.) peab Eesti keeles sündima; keisripildid tulevad seinalt maha võtta".² Pärast nõudmiste ettelugemist siirduti tänavale. Kõik õpilased liikusid mööda tänavat kahe punase lipuga. Mindi kaupmees Bergmanni juurde ning paluti kotti, et õpetaja vene keeles õpetamise eest kotti ajada. Bergmann ei andnud neile kotti, vaid käskis kooli minna.³

Õpilaste poolt vastuvõetud nõudmistest täideti samal päeval viimane nõue, s.o. kõik tsaaripildid võeti seintelt maha. Kui õpetaja hakkas süüdlasi otsima, siis

¹ V.I.Lenin. Teosed, 8.kd., lk.526.

² A.Mandli. Revolutsioon külakoolis. 1905.aasta Eestis. Kirjeldused, Mälestused. Dokumendid. Leningrad 1926, lk.140.

³ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, l.170.

vastati kooris: "Meie kõik". Veel mitmetes teistes vallakoolides võtsid õpilased seinalt maha tsaaripildi. Esines tsaaripiltide rikkumisi.

17.detsembril oli Pressi vallakoolis tsaaripildil välja löigatud silmad.¹ 20.detsembril oli Karaski vallakoolis vaheajal seinalt maha võetud tsaaripilt, kusjuures pilt oli ka rikutud. Kui õpetaja hakkas väljaselgitama süüdlasi, vastati talle, et "kõik koos võtsid pildi seinalt maha, sest neile pole tsaari vaja".² Õpilased ei lasknud pilti seinale tagasi panna.

Rahva revolutsioonilisus hirmutas mõisnikke ja pastoreid, sest koos sellega sagesid kallaletungid ka mõisnikele. 15.detsembril tulistati Kergola mõisnikku von Sieversit,³ 16.detsembril tungis relvastatud salk kallale Rogosi mõisnikule von Glasenapile.⁴

Mainitud sündmused olid üheks põhjuseks, mis sundis mõisnikke põgenema mõisaist. Ajaleht "Edasi" kirjutas sel puhul: "Mõisnikud ja pastorid põgenevad kartuses linna. Pastor Volla koguni oma leerilapsed kõstri hooleks jätnud ja ise ära põgenenud".⁵ Linnades aga hakkasid nad suure kiirusega "mustsaja" salku kokku klopsima, kes saadeti siis maale "mässulisi" karistama.

Karistussalkade tegevus Võrumaal algas 1905.aasta

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905, sü.845, l.17.

² ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, l.170.

³ Sealsamas, l.122.

⁴ Sealsamas, l.246.

⁵ Edasi nr.4, 16.detsembril 1905.

detsembri keskel, mis tingis revolutsioonilise liikumise languse. Sellest olenevalt ei toimunud detsembri teisel poolel enam ühtegi märkimisväärset väljaastumist.

Maatööliste ja talupoegade väljaastumised 1905. aasta sügisperioodil olid 1905-1907. aasta revolutsiooniliste sündmuste kõrgpunktiks Võrumaal. Masside aktiivsus tõusis siis kõige kõrgemale tasemele, nende nõudmised muutusid kõige radikaalsemateks, liikumine ise haaras kõige laiemaid hulki. Kuid nende sündmuste juures ilmneseid ka rahvarevolutsiooni puudused kõige selgemini. Selgemini kui varem kujunes välja eesti linna- ja maakodanluse liit reaktsiooniga, mis tunduvalt pidurdas masside väljaastumisi. Otsustavatel momentidel ilmnese talurahva kõhklemine ja ootamajäämine. VSDTP kohalik organisatsioon ei suutnud alati sündmuste juhtimist enda kätte võtta, mille tõttu detsembri ülestõusu Põhja-Eestis ei toetanud relvastatud võitlusega Võrumaa ega ka teiste Lõuna-Eesti maakondade mõisatöölised ja talurahvas. Kõik see võimaldas tsaarivõimudel ja kohalikel valitsevatel klassidel anda revolutsioonile esimesi lööke ja sundida teda taanduma.

III ptk.

REVOLUTSIONILISED SÜNDMUSED TAANDUMISPERIOODIL

Pärast Moskva relvastatud ülestõusu mahasurumist 1905. aasta detsembris alustas reaktsioon pealetungi kõigil rinnetel. Kuna Baltimaad kujutasid Moskva ja Peterburi järel ühte revolutsioonilisemat piirkonda Venemaal, otsustas tsaarivalitsus siia revolutsiooni lõplikuks mahasurumiseks saata võrdlemisi tugevad sõjalised jõud.

Juba 13. detsembril olid Valka saabunud kindral Orlovi karistussalgad, kellele oli ülesandeks tehtud Liiwimaa kubermangu põhjaosa rahustamine. Orlov eraldas sellest Võrumaa ja Põhja-Valgamaa jaoks eriuksuse rotmeister Nazimovi juhtimisel, kes 16. detsembril alustas tegevust. Nazimovi üksus liikus järgmist marstüüti mööda: Valga - Taivola - Ape - Aluksne - Vee-Laicene - Ziļmeris - Lutsniku - Rogosi - Rõuge - Haanja - Võru ja tagasi Valka.¹

¹ Революция 1905-1907 гг. в Латвии. Документы и материалы. Рига 1956, lk. 388.

Oma teel "taastas ta seadusliku võimu, arreteeris agitaatorid ja korjas kokku relvad", nagu märgiti vastavas aruandes.¹ Neljas kohas, kus elanikud ei andnud välja relvi, põletati nende varandus ja majad. Esines ka mahalaskmisi. Nii mõisteti 28.detsembril Nazimovi poolt surma Laanemetsa valla talupoeg Jaan Leosk, val- lakirjutaja Eihenbaum ja Hargla õigeusu kirikukooli õpetaja Rätsep. Neid süüdistati valitsusevastases agi- tatsioonis. Surmaotsus viidi kohe täide.² Leosk lasti maha Koikküla mõisas, Eihenbaum ja Rätsep aga Laanemet- sa vallamaja juures.

Mitmel pool peksti halastamatult revolutsioonili- sest liikumisest osavõtjaid. 28.detsembril laskis Nazi- mov peksta vitstega Laanemetsa valla talupoega Arnold Nedrat lendlehtede kleepimise eest avalikesse kohtades- se.³

1906.aasta algul jätkus sõjalis-politseiline ter- ror. Orlovi karistussalgad ja sõjaväljakohtud liikusid vallast valda. Arreteeriti ja peksti aktiivsemaid väl- jaastumistest osavõtjaid. 3.jaanuaril arreteeriti näi- teks Veriora valla talupoeg F.Kann. Teda süüdistati re- volutsioonilises agitatsioonis elanikkonna hulgas.F.Kan-

¹ Революция 1905-1907 гг. в Латвии. Документы и мате- риалы. Рига 1956, lk.388.

² ENSV RAKA, f.394, nim.1, a.1898-1918, sü.13, l.53.

³ Sealsamas.

ni loeti kõige kardetavamaks isikuks mainitud vallas ning seepärast mõistetigi ta pärast kuuekuist vanglasviibimist asumisele Tomski kubermangu.¹

19.jaanuaril arreteeriti Võrus kodanik Adamson, keda süüdistati kõnede pidamises talupoegade koosolekuil.² Samal päeval vahistati Karula vallas talupojad Pullerits ja Erten. Tagaotsitavaid Tauki ja Illisoni ei õnnestunud aga tabada. Nemad olid juba 28.detsembril, kui Laanemetsa vallas lasti maha kolm revolutsionääri, pakku läinud. Samuti ei leitud ka talupoegi Tamme ja Lepikut, keda kavatseti arreteerida.³

11.veebruari mõistis sõjaväljakohus Räpinas ühe inimese surma ja kahele ihunuhtlust. Neid süüdistati agitatsioonil. Mõned noormehed, kes olid punase lipuga ringi liikunud, anti ringkonnakohtu käsutusse.⁴

22.märtsil arreteeriti Kergola vallakooli õpetaja Karl Kepp, 23.märtsil aga Erastvere vallakooli õpetaja Osvald Hõlpus.⁵ Võru algkooliõpetajad Songi ja Pehk sunniti ametist lahkuma. Üldse vallandati Võrumaal 10 kooliõpetajat revolutsioonilisest liikumisest osavõtmise pärast.⁶

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.851, l-d.21, 48.

² Postimees nr.18, 23.jaanuaril 1906.

³ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.856, l.55.

⁴ Postimees nr.44, 28.veebruari 1906.

⁵ ENSV RAKA, f.296, nim.50, sü.10^{XI}, a.1905, l.356.

⁶ Sealsamas, f.296, nim.A-50, sü.10-I, a.1907, l.85.

Võru maakonnaülema andmeil hakati Võrumaal 1905. aasta lõpul ja 1906. aasta algul kokku 5 revolutsionääri, neist 3 karistussalkade poolt ja 2 sõjaväljakohtu otsusega.¹

Karistussalkade ja sõjaväljakohtute tegevusele osutasid suurt abi kohalikud balti-saksa mõisnikud ja luteri usu vaimulikud. Nad võtsid real juhtudel ise aktiivselt osa karistussalkade tegevusest. Nende poolt koostatud nimekirjad olid aga arveteõiendamisel aluseks. Üksikasjalise nimekirja esitas näiteks Kanepi pastor Falck.² Nursi mõisnik von Wahl ei koostanud mitte ainult nimekirja revolutsionääride kohta, vaid uuris välja ka keldri nende kinnihoidmiseks ning peksmiseks.³

Arreteerimiste ja peksmise kõrval kasutati veel teisigi võtteid ja vahendeid revolutsiooniliste meeleolude mahasurumiseks. Vana-Koiola vallast läbi minnes tegi sõjaväljakohus valla elanikele teatavaks, et "võlgu jäänud maksud tuleb lühikese aja jooksul ära maksta, kihutajaid ja kihutuse-lehti ülemuse kätte toimetada... Neid, kes kihutajate kaasteadjad on, trahvitavat edaspidi niisama kui kihutajaidki, kui esimesed viimaseid

¹ ENSV RAKA, f.296, nim.A-50, a.1908, sü.10. l.55.

² H.Preem-Aspel. Ajalooline traditsioon Kanepi kihelkonna kohta. (Käsikiri ENSV TA Fr.R. Kreutzwaldi nim. Riiklikus Kirjandusmuuseumis). Tartu 1929, 1930, lk.165.

³ L.Vilmre. Ajalooline traditsioon Rõuge kihelkonna kohta. (Käsikiri ENSV TA Fr.R. Kreutzwaldi nim. Riiklikus Kirjandusmuuseumis). Tartu 1927, lk.71.

valitsusele üles ei anna".¹ 18.märtsi eeskirja nr. 3454 kohaselt keelas Orlov Võrus öösel liiklemise.²

Olles niimoodi läbi "sõelunud" kõik vallad, lahkus Orlov 18.aprillil oma karistussalkadega Võrumaalt. Kuna liikumine siin, võrreldes Põhja-Eestiga oli vähem intensiivne, siis hoolimata üldisest politseilisest survest, oli ka sõjaline-politseiline terror Võrumaal mõnevõrra nõrgem kui Põhja-Eestis.

Kuid Orlovi väeosade lahkumine ei tähendanud aga revolutsioonilistest sündmustest osavõtnute tagakiusamise lõppemist. Aprilli lõpus läbiotsimised ja arreteerimised jällegi sagesid. Üsna tihti sõitsid soldatid mööda valdu ringi, kus otsisid läbi liikumisest osavõtnute korterid ning arreteerisid mõisnike või vallaisandade poolt ülesantud "kahtlasi" isikuid.

Järelvalverežiim oli nii tugev, et vaevalt tekkisid kusagil katsed rahulolematuse avaldamiseks kui need sõjaväeksuste poolt kohe maha suruti. Näiteks 27.aprillil toodi üks väeosa Võru raudteejaama, et igaks juhtumiseks valmis olla kui raudteeteenijate keskel streik lahti peaks pääsema, mida sõjaväe keskel liikuvate juttude järelle tingimata oodati.³

On selge, et selline tugev terrorirežiim põhjustas nii tööliste kui ka talupoegade väljaastumiste vaibumise.

¹ Postimees nr.37, 14.veebruari 1906.

² ENSV RAKA, f.296, nim.1, a.1906-1908, sü.247, l.1.

³ Postimees nr.96, 29.aprillil 1906.

Suuri streike ega väljaastumisi ei toimunud. Küll aga levitati 1906.aasta kevadel ja suvel massiliselt mitmesuguseid lendlehti ja üleskutseid. Üheks levinenumaks lendleheks oli nn. Viiburi üleskutse, mille olid koostanud ja allakirjutanud 181 tsaarivalitsuse poolt 8.juulil 1906.aastal laialisaadetud I Riigiduumaliiget.

Selles üleskutses pöörduiti rahva poole ettepanekuga, mitte maksta makse ega anda nekruteid seni, kuni pole uus Riigiduumaliiget kokku kutsutud.¹ Niisuguseid üleskutseid levitati 16.juulil Võru raudteejaamas, 23.juulil Võru linnapargis, 5.augustil Võru tänavatel jne. Võru maakonnaülema noorema abilise andmeil olevat samasisulisi lendlehti 1906.aasta sügisel saadetud Vastse-Antsla jt. valda ja levitatud sealsete talupoegade hulgas. Lendlehtede levitajateks olevat Võru linnas jefreitor Artjunov, vangivalvur Vars jt.,² Urvaste vallas näiteks Ivan Värnik, Arnold Ermis ja Juhan Tseier.³

Kuigi eelpool mainitud üleskutse oli võrdlemisi piiratud iseloomuga ega kutsunud laiu rahvahulki üles otsesele revolutsioonilistele väljaastumistele, etendas ta siiski teatavat osa masside aktiviseerimisel. Tsaarivõimud ise tundsid suurt hirmu selle üleskutse ees ning pidasid temale jahti.

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.846, l.43.

² Sealsamas, nim.1, a.1906, sü.859, l-d. 1, 8, 16.

³ Sealsamas, f.368, nim.1, a.1906, sü.159, l.4.

Samaaegselt levitati ka lendlehti, mis olid määratud sõduritele. Võru garnisoniülem kurtis 24. juulil, et propaganda sõdurite hulgas olevat muutunud tugevamaks.¹ Rohkearvuliselt levisid garnisonis revolutsioonilised lendlehed "Soldatite hääl" ja "Mida taotleavad rõhutud"². Maaelanikkonna hulgas levitati aga brošüüre "Võitluse laulud", "Konstitutsioon" ja "Millest elab töörahvas?"³

1906. aasta sügisel revolutsiooniline liikumine Võrumaal mõnevõrra elavnes. Sagenesid mõisahoonete süütamised. 4. augustil põles Varbuse mõisa ristikheinaküün koos tallidega. 11. augusti õhtul süüdati Joosu mõisa ristikheinaküün.⁴ Kuna selliste "korratuste" puhul olid mõisnikud agarad sõjaväge appi paluma, siis pidasid talupojad ja mõisatöölised vajalikuks purustada telefoni-liinid. 1906. aasta vältel lõhutigi mitmeid telefoniliine. 4. jaanuaril katkes side Rāpina-Võru liinil, 4. mail Vastse-Nursi ja Kõrgepalu mõisate vahelisel liinil, 23. oktoobril aga Partsimõisa ja Põlva vahelisel liinil.⁵

Mitmetes valdades peeti talurahvakoosolekuid, kus kõnedega esinesid sageli VSDTP Võru grupi liikmed. Tuntuimaks agitaatoriteks olid Karlson ja Adamson, kes

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.846, l.44.

² Sealsamas, nim.1, a.1906, sü.859, l.5.

³ Sealsamas, l.32.

⁴ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1905-1906, sü.10^{II}, l-d. 310, 311.

⁵ Sealsamas, l-d. 148, 281, 317.

sõitsid mööda maakonda ringi, levitasid lendlehti ning korraldasid talupoegade koosolekuid.

Karula vallas oli peetud näiteks mitu sellist koosolekut, kus esineti revolutsiooniliste kõnedega.¹ Selle tulemusena olevat Karula valla talupojad muutunud väga rahutuks. Võib oletada, et mainitud valla talurahvakoosolekuil puudutati ka II Riigiduuma valimisküsimusi, sest 1906.aasta sügisest peale alustasid Eesti bolševikud ulatuslikku agitatsiooni II Riigiduuma valimisteks. Nad selgitasid bolševike taktikat ning paljastasid eesti kodanluse rahvahulkade petmise poliitikat.² Vaabina ja Saaluse valla rahvakoosolekuil arutati aga peamiselt majanduslikke küsimusi. Vaabina valla rahvakoosolek esitas mõisnikule puu ja hao hindade alandamise nõude; Saaluse valla talupojad nõudsid, et mõisnik ei müüks puid kaupmeestele, et mõisamaa jaotamine toimuks oma valla maata talupoegade vahel alates 23.aprillist 1906.³

Kogu maakonnas levisidki kuuldused, et vähemalt osa mõisnike maad antakse talupoegadele. Kartes seda, hakkasid mõisnikud hulgaliselt laastama kvootemaa metsi. "Homnikus" kirjutatigi, "et sarnane laastamine mitte rahapuuduses ei sünni, vaid kartuses, et maa ühes metsaga talupoegade kätte läheb. Tarvis siis veel peasta, mis saab".⁴

¹ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1907, sü.860, l.8.

² H.Moosberg. 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis. Tallinn 1955, lk.134, 135.

³ ENSV RAKA, f.337, nim.1, a.1905-1906, sü.852, l.27.

⁴ Sealsamas, f.296, nim.A.50, a.1905, sü.10II, l.147.

Esitatud faktidest järeldub, et kuigi talurahvaliikumine 1906.aastal oli võrdlemisi tagasihoidlik, tekitas ta mõisnikes siiski tõsist kartust.

1906.aastal elavnes mõnevõrra ka kooliõpilaste liikumine. Võru linnakooli õpilased katkestasid näiteks 1906.aasta talvel õppetöö ning esitasid nõudmised kooli sisekorra muutmiseks. Õpilaste võitlus kandis vilja. Seni koostöötanud "kolmas klass jagati kahte tuppa ja Eesti keele tunniandmine seati sisse. Lõpetajatel olivad atestaatide pääl ka Eesti keele mõistmise numbrid".¹

1907.aasta algul muutus külas olukord uuesti üsna teravaks. Mõisnikud hakkasid nägema uue ülestõusu viirastusi. Sellepärast teostati jälle massiliselt läbiotsimisi, haaranguid ning anti välja uusi määrusi.

Nii kehtestati Võrumaal määrus, et "iga peremees peab ülesse kirjutama, mil päeval või tunnil keegi reisis ja tema majas õmajal on olnud ja seda 24 tunni jooksul politseile teada andma. Kes määrust ei täida, seda trahvitakse 3000 rubla rahatrahviga või kolmekuuse vangistusega".² On selge, et see väljaantud määrus oli suunatud eeskätt maal ringiliikuvate agitaatorite vastu.

Kuberner oma ettekandes 31.jaanuarist 1907. Võru maakonnaülemale teeb kohustuseks tarvitusele võtta kõik abinõud järelvalve tugevdamiseks maakonnas.³

¹ Postimees nr.127, 3.juunil 1906.

² Hommik nr.11, 9.jaanuaril 1907.

³ ENSV RAKA, f.296, nim.50, a.1907, sü.10^I, l.15.

Sellepärast sageski sõjaväeosade liikumine ühest vallast teise. Näiteks 16.juunil 1907.a. saabus Veri-
ora valda sõjaväeosa, mis koosnes ohvitserist ja 15
sõdurist, revisjoni läbiviimiseks. Samal õhtul lahkus
sõjaväeosa vallast, mindi tagasi Võru suunas.¹ Nn. revis-
jonidel revideeriti nii mõisaid kui talusid.

Väga laia ulatuse võtsid ka läbiotsimised. Otsiti
"kurjategijaid" ja "ülesässitajaid". 26.jaanuaril 1907.
käis üks sõjaväeosa Kuigatsis, Priipalu alevis ja pal-
judes taludes. Ohvitser nõudis majas elavate inimeste
nimekirja ettenäitamist.² Jaanuari keskpaiku toimusid
läbiotsimised Vastseliina valla piires. Läbiotsimisel
valla valijamehe P.S. talust võeti kinni tundmatu mees,
kelle käest leiti umbes poolsada eksemplari revolutsi-
oonilise sisuga kirjandust.³ Ilmselt oli see maakonnas
ringiliikuv agitaator. Sel ajal pidi neid Võrumaal rin-
gi liikuma 22.⁴ See omakorda "hoogustas" läbiotsimisi.
Edasi kestsid ka arreteerimised. Jaanuari algul arreteer-
iti Tsooru vallast "poliitikalistel põhjustel" kolm
meest - Tiits, Tamm ja Bleive.⁵ 16.jaanuaril sõitis

¹ ENSV RAKA, f.369, nim.1, a.1907-1908, sü.91, l.5.

² Postimees nr.23, 29.jaanuaril 1907.

³ Postimees nr.19, 24.jaanuaril 1907.

⁴ Sealsamas.

⁵ Hommik nr.12, 12.jaanuaril 1907.

Võru maakonnaülema noorem abiline Erler 6 kordniku ja 9 strashnikuga õhtul hilja Veriora valda. Saabumise eesmärgiks oli 1905.aasta detsembris valitud omavalitsuse liikmete arreteerimine. Üheksa liiget arreteeriti.¹

Läbiotsimistele, arreteerimistele aitasid kaasa kohalikud võimud. Selline tegevus aga suurendas töötavate hulkade viha oma ametivõimude vastu. Korduvalt saadeti kohalikele urjadnikele anonüümkirju, milles neid ähvardati tappa.

Kuigi streike ja väljaastumisi sel perioodil käesolevate andmete põhjal ei teata olevat, on siiski selge, et käärimine massides kestis esialgu veel edasi. Sellest kõneleb kasvõi tsaaripiltide rikkumine ja nende seinalt mahavõtmine. 28.augustil 1907. avastas urjadnik Hans Bild, et Mooste vallamajas seinaleolev tsaaripilt oli rikutud.²

Revolutsiooni lüüasaamine ning reaktsiooni pealetung ülevenemaalises ulatuses tingis aga peatselt ka sündmuste vaibumise Võrumaal. Alates 1907.aasta augustist pole enam mingisuguseid andmeid rahutuste või väljaastumiste kohta.

Revolutsiooni taandumisperioodi sündmustest Võrumaal nähtub, et kuigi karistussalkade ja sõjaväeljakohtute tegevusega püüti maha suruda mõisatöölise ja talu-

¹ Hommik nr.16, 26.jaanuaril 1907.

² ENSV RAKA, f.369, nim.1, a.1907-1908, sü.91, l.453.

L Ö P P S Ö N A

1905.-1907.aasta revolutsioon Venemaal lõppes lüüasaamisega. "Revolutsiooni lüüasaamise peamine põhjus seisis selles, et tööliste, talupoegade ja soldatite väljaastumisi ei läinud korda ühendada ühtseks revolutsiooniliseks vooluks. Tööliste ja talurahva liit revolutsioonis ei olnud veel kindel, talurahvas tegutses liiga killustatult, organiseerimatult, mitte küllalt otsustavalt... Astudes välja mõisnike vastu, ei sõandanud suur osa talupoegi veel võidelda tsaari vastu... Ühtsuse puudumine proletaarses parteis menševike reeturliku tegevuse tagajärjel lõhestas tööliklassi ridu ja nõrgendas sellega teda kui revolutsiooni juhtivat jõudu. Kõige selle tõttu ei suutnud proletariaat tookord veel täielikult täita oma osa revolutsiooni tõelise juhina ja viia revolutsiooni võidule".¹

Analoogilised tegurid määrasid ka Võrumaa tööliklassi, talurahva ja eesrindlike haritlaste võitluse

¹ Esimese Vene revolutsiooni 50.aastapäev (teesid).
Tallinn 1955, lk.19.

nurjumise. Proletariaadi arvuline vähesus ja tema laialipaisatus ei võimaldanud luua kindlat omavahelist sidet ega liitu talurahvaga. Tihe töölistevaheline side puudus ka üksikuis ettevõtteis, mis omakorda pidurdas selle liidu kujunemist. Talurahval puudusid aga oma organisatsioonid, mistõttu ta oli nõrgalt organiseeritud. Otsustavatel momentidel esines talurahva ja mõisatöölise kõhklemisi ning ootamajäämisi. Nii ei jõutud moodustada üheski vallas rahvamiilitsat, kuigi mitmetel koosolekutel oli sellest kõneldud. Pidurdava asjaoluna mõjus kaasa ka talurahva jõukama osa kaldumine kokkuleppele mõisnikega.

Kõigile neile puudustele vaatamata oli masside revolutsioonilisel võitlusel sellel perioodil siiski suur tähtsus. Esmakordselt Võrumaa ajaloo olid liikumisest haaratud nii laiad rahvahulgad. Kunagi varem polnud rahva rõhujad - mõisnikud, pastorid ja kapitalistid-ettevõtjad tundnud nii suurt hirmu oma elu, varanduse ja positsioonide pärast kui siis. Võrumaa talurahvaliikumise niisugune jõud oli suuresti tingitud asjaolust, et samaaegselt astusid välja nii teiste Lõuna-Eesti maakondade töötav talurahvas kui ka naabruses asuvate Läti maakondade töölised ja talupojad. Viimaste revolutsioneeriv mõju Võrumaa talurahvaliikumisele oli real juhtudel üsnagi suur.

Võrumaa töötava talurahva ja mõisatöölise otsustuskindlusest, nende püüdest teha jäädavalt lõpp vanale

korrale ning kõigile tema tugelele, kõnelesid nii leegid 13 mõisa kohal kui ka revolutsiooniliste omavalitsuste tegevus. See tegevus oleks saanud olla veelgi tugevam, kui üldine revolutsiooni pealetung maal oleks olnud kauakestvam. Peagi algavad reaktsiooni rünnakud surusid aga kohe Võrumaa talurahva tegutsemistahte ja omaalgatuse maha.

Kaotusele vaatamata oli 1905.-1907.aasta revolutsioonil suur osa masside edasise võitluse käigus. V. I. Lenin märkis, et "ilma 1905.aasta "peaproovita" oleks 1917.aasta Oktoobrirevolutsiooni võit olnud võimatu".¹

1905.-1907.aasta võitluse kogemused innustasid ka Võrumaa töölisklassi ja talurahvast jätkama võitlust kuni tsaarivalitsuse, mõisnike ja kodanluse võimu kukutamiseni 1917.aastal.

¹ V. I. Lenin. Teosed, 31.kd., lk.11.

K A S U T A T U D K I R J A N D U S
J A A L L I K M A T E R J A L I D

I K i r j a n d u s

- Lenin, V.I. "Pahempoolsuse" lastehaigus kommu-
nismis. Teosed, 31.kd. Tallinn 1955.
Lk.1-95.
- Lenin, V.I. Revolutsiooni armee ja revolutsioo-
ni valitsus. Teosed, 8.kd. Tallinn
1952.
Lk.520-528
- Lenin, V.I. Sõjavägi ja revolutsioon. Teosed,
10.kd. Tallinn 1952.
Lk.36-39.
- Lenin, V.I. VSDTP III kongress. 12. (25.) aprill
- 27.aprill (10.mai) 1905. Teosed,
8.kd. Tallinn 1952.
Lk.325-389.
- Esimese Vene revolutsiooni 50.aastapäev (teesid).
Tallinn 1955.
- Jürisson, M. Punased aastad Eestis. Eesti revo-
lutsioonilise liikumise ajaloolikud
ja majanduslikud põhjused. Peterburis
1907.

Mandli, A. Revolutsioon külakoolis. 1905.aasta Eestis. Kirjeldused. Mälestused. Dokumendid. Leningrad 1926.

Moosberg, H. 1905.-1907.a. revolutsioon Eestis. Tallinn 1955.

Moosberg, H. ja Lõhmus, M. Talurahvaliikumine Eestis 1905.-1907.a. revolutsiooni päevil. Tallinn 1955.

1905.a. sündmused Eestis. Lühike ülevaade. 1905. aasta Eestis. Kirjeldused. Mälestused. Dokumendid. Leningrad 1926.

Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Часть 1. 1898-1925. Издание седьмое. Москва 1953.

Революция 1905-1907 гг. в Латвии. Документы и материалы. Рига 1956.

Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов. Таллин 1955.
(lüh. Революция 1905-1907 гг.)

II A j a k i r j a n d u s

(ajalehtede aastakäigud)

Edasi, 1905.

Hommik, 1907.

Postimees, 1905 - 1907.

Uudised, 1905.

III A r h i i v i m a t e r j a l i d

Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv
(lüh. ENSV RAKA)

Fond 296 - Liivimaa kubernereri kantselei

Fond 337 - Võrumaa politseivalitsus

Fond 368 - Võru I jaoskonna talurahvaasjade komissar

Fond 369 - Võru II jaoskonna talurahvaasjade komissar

Fond 394 - Võrumaa rahvakoolide inspektor

IV Käsikirjalised mater-
jalid

ENSV TA Fr.R.Kreutzwaldi nimelise Riikliku
Kirjandusmuuseumi Käsikirjadekogus

Andersson, L. Sepp, A. Vastseliina kihelkond.
Ajalooline traditsioon. Tartu 1927.

Laurson, A. Urvaste kihelkond. Ajalooline tra-
ditsioon. Tartu 1927.

Preem-Aspel, H. Kanepi kihelkond. Ajalooline
traditsioon. Tartu 1929, 1930.

Vares, O. Karula kihelkond. Ajalooline tra-
ditsioon. Tartu 1927.

Vilmre, L. Rõuge kihelkonnast Nursi, Kasaritsa,
Saaluse ja Pindi vallad. Tartu 1927.

S I S U K O R D

	Lk.
S i s s e j u h a t u s	2
I p e a t ü k k Revolutsioonilised sünd- mused 1905.aasta kevad- -suve perioodil	8
II p e a t ü k k Revolutsioonilised sünd- mused 1905.aasta sügisel	31
III p e a t ü k k Revolutsioonilised sünd- mused taandumisperioodil	61
L õ p p s õ n a	73
Kasutatud kirjandus ja allikmaterjalid....	76